

Asqarali SULAYMANOV, Islamjan RAXMANOV,
Zilala SULAYMANOVA

SÚWRETLEW 4 ÓNERI

***Uliwma bilim beriwshi orta mekteplerdiń
4-klasi ushin sabaqlıq***

Ózbekistan Respublikası xalıq bilimlendiriw
ministrliqi tastıyqlaǵan

Ekinshi baspası

«SHARQ» BASPA-POLIGRAFIYA
AKCIONERLIK KOMPANIYASI
BAS REDAKCIYASI
TASHKENT – 2017

UOK: 372.874(075)

KBK 85.1ya 71

S 96

Pikir bildirivshiler:

Kamalitdin Bekzad atındağı Milliy xudojniklik hám dizayn instituti professorı,

Ózbekistan xalıq xudojnigi ***R. Xudaybergenov;***

Namangan Mámleketlik universiteti docenti, pedagogika páni kandidati ***A. Amanullaev;***

Respublika bilimlendiriv orayı bas metodisti ***M. Talipova;***

Tashkent QPKQTBJI ağa oqıtıwshısı ***Q. Miraxmedov;***

Tashkent qalasındağı 51-mekteptiń súwretlew óneri oqıtıwshısı ***D. Xasanov.***

Shártli belgiler:

— Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar

— úyge tapsırma

S 96 ***Sulaymanov, Asqaralı hám basq.***

Súwretlew óneri: Ulıwma bilim beriwshi orta mekteplerdiń 4-klası ushın sabaqlıq. Ekinshi baspası / A. Sulaymanov, I. Raxmanov, Z. Sulaymanova. – T.: «Sharq», 2017. – 112 b.

I. Raxmanov, I. II. Sulaymanova, Z.

ISBN 978-9943-26-669-8

UOK: 372.874(075)

KBK 85.1ya71

Respublika maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan basıp shıǵarıldı

ISBN 978-9943-26-669-8

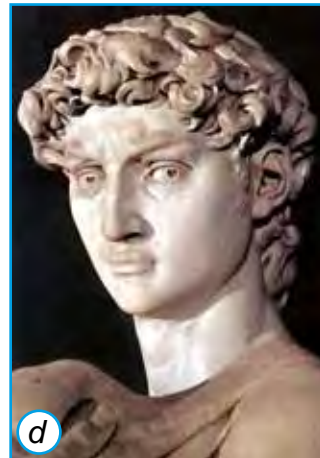
© Sulaymanov A., Raxmanov I., Sulaymanova Z.

© «Sharq» BPAK Bas redakciyası, 2015, 2017.

SÚWRETLEW ÓNERINIŇ TÚRLERI HÁM JANRLARI

Áziz oqıwshı! Súwretlew óneri ómirimizdi sáwlelendiriwde, dúnya gózzallıqların sezi-niwde adamğa járdem beriwın bilesiz.

Siz súwretlew óneriniń túrleri haqqında bi-rinshi klassta dáslepki maǵlıwmatlardı alǵansız. Súwretlew óneri óziniń súwretlew usılları hám basqa táreplerine qarap, **grafika**, **reńli súwretlew** ham **músinshilik** sıyaqlı túrlerge bólinedi (1-súwret).

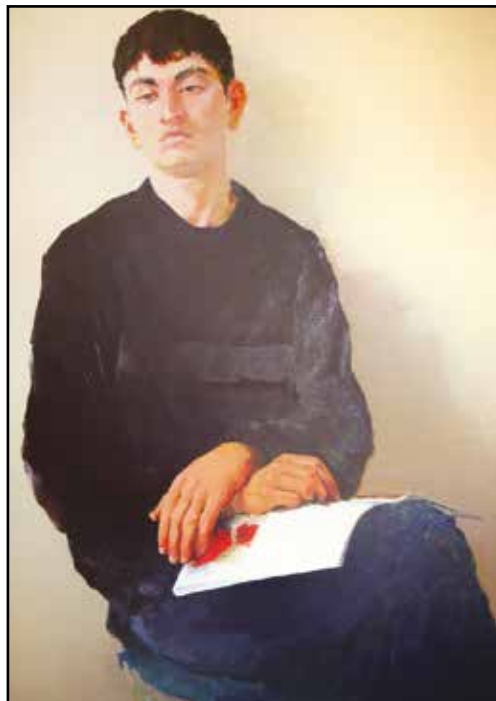
1-súwret. Súwretlew óneri túrleri: grafika (a), reńli súwretlew (b) hám músinshilik (d).

Grafika. Súwretlew óneriniń eń belgili túrlerinen biri grafika bolıp esaplanadı. «Grafika» sózi yunan tilinen alınǵan bolıp, «jazaman», «sızaman» degen mánisti ańlatadı. Qálemde yamasa tushta sızılǵan súwretler, kitap, gazeta hám jurnallarǵa sızılǵan illyustraciýalar (2-súwret), qaysydúr narsege oylǵan gravyuralar, plakat, stend, buyımlardıń etiketkaları, azıq-awqatlar oralǵan jazıwlı qaǵazlar – bulardıń barlıǵı grafikaniń úgileri esaplanadı.

Reńli súwretlew. Reńli súwretlew súwretlew óneriniń eń jaǵımlı hám tásirli túri (3-súwret).

2-súwret. Telman Muxammedov. Ğafur Ğulamniń «Sum bala» povestine islenen illyustraciya.

3-súwret. Erkin Bazarov. Inim portreti.

Onda xudojnik boyawlardıń járdeminde gezlemege, qaǵazǵa yamasa basqa tegis nársege ómirdegi waqıyalardı kórkemlik jaqtan súwretlep beredi. Reńli súwretlew dóretpeleri, tiykarınan, akvarel, maylı boyawlar járdeminde jaratıladı.

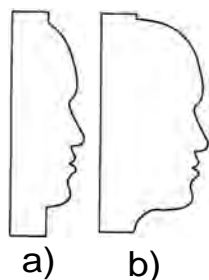
Músinshilik. Músinshilik – barlıqtı úsh ólshemli túrde súwretleytuǵın kórkem óner túri (4-5-súwretler). Músinde hár tárepinen aylanıp tamasha qılıwımız múmkin. Músinshi İlham Jabbarovtıń «Ámir Temur», «Ahmad al-Ferǵaniy», Jalalitdin Mirtajievtıń «Babur», «Ibn Sina», «Áliysher

4-súwret. Jalalitdin Mirtajiev. Ibn Sinaǵa Belgiyanıń Kortreyk qalasında ornatılǵan byusti.

5-súwret. Jalalitdin Mirtajiev. Ahmad al-Ferǵaniyǵa Qahirada ornatılǵan byust.

6-súwret.

Relyef túr-
leri.
a) barelyef,
b) gorelyef.

7-súwret. N. Krims-
kaya. Tashkent Joqari
oyinshilar mektebinde-
gi barelyef.

ilay, plastilin, gips, ağash, mramor, granit, bronza, altın, mıs, gúmis sıyaqlı qımbat bahalı metallardan da paydalanadı.

Súwretlew óneri janrları. Súwretlew óneri dóretpeleriniń teması, mazmunı, soǵıw usılına qarap hár túrli janrlarǵa bólinedi. «Janr» sózi francuzsha sóz bolıp, «túr» yamasa «kórinis» degen mánisti ańlatadı. Súwretlew óneri janrları olardıń

Nawayı», «Mirza Uluǵbek» dóretpeleri músinshiliktiń domalaq túrine kiredi.

Eger adamnıń kórinisi basınan kókreke shekem súwretlengen bolsa, bunday músin **byust** dep ataladı. 4-súwrette súwretlengen músin – byust bolıp esaplanadı. Byustlar ullı tariyxta qalǵan adamlarǵa arnalıp ornatıladı.

Imaratlardıń diywalları hám bas esigine, teńge, medal sıyaqlı buyımlardıń betine islengen bórtip-qabarǵan kórinisleri músinshiliktiń **relyefli skulptura** úlgileri. Relyefli skulptura qabarǵan dárejesine qarap barelyef (azraq oyıq), gorelyef (kóbirek oyıq) túrlerine bólinedi (6-7-súwret). Skulptura dóretpelerin islewde

Portret janrı

8-súwret. Muxammed Nuritdinov. Ana portreti.

túrlerine de baylanıslı. Reñli súwretlew hám grafi-
ka dóretpeleri tómendegi tiykarǵı janrlarda jara-
tıladı: **1. Portret. 2. Natyurmort. 3 Kórinis.**
4. Turmıslıq, 5. Tariyxıy. 6. Batal. 7. Ani-
malistikalıq. 8. Marinistikalıq.

Eger kartinada adamnıń kórinisi súwretlengen
bolsa, bunday dóretpе **portret janrı**na kiredi.
Italyanıń belgili xudojnigi Leonardo da Vinchidıń
«Mono Liza», Muxammed Nuritdinovtıń «Ana»

Natyurmort janrı

9-súwret. Akmal Ikramjanov. Natyurmort.

Kórinis janrı

10-súwret. Ural Tansiqbaev. Tawda.

Turmışlıq janrı

11-súwret. Boris Kustajiev. Taň.

Tariyxiy janr

12-súwret. Ilya Repin. Zaporozhielikler türk sultanına xat jollamaqta.

Batal janrı

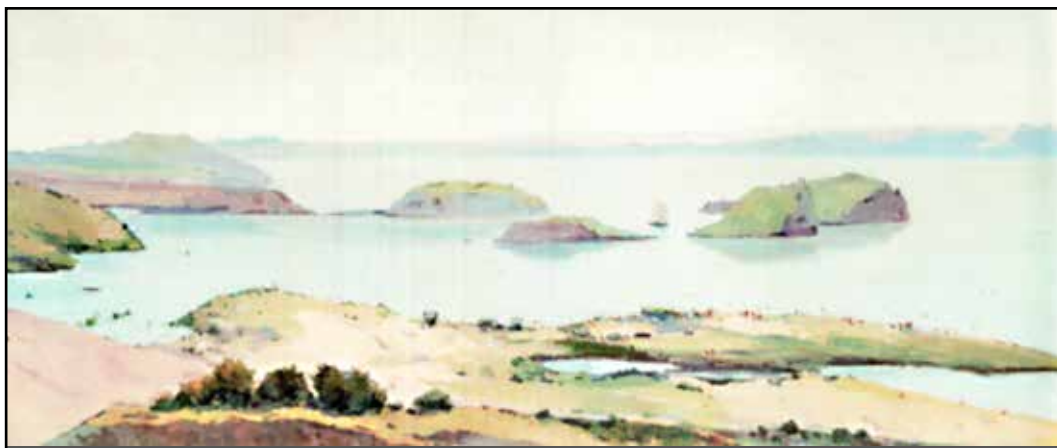
13-súwret. Áliysher Aliqulov. Mongol basqınshılarına qarsı gúres.

Animalistikalıq janr

14-súwret. İlham Atabaev. Tulparlar.

Marinistikalıq janr

15-súwret. Ural Tansıqbayev. Sırdárya.

(8-súwret) dóretpeleri portret janrına tiyisli.

Natyurmort janrındağı dóretpelerde jansız zatlar súwretlenedi (9-súwret). Francuzsha «nature morte» – «jansız tábiyat» degen mánisti bildiredi.

Súwretlew óneriniń eń belgili janrlarınan biri **kórinis janrı** bolıp esaplanadı. Onda xudojnik tábiyattırnı gózzallıǵın súwretlew menen birge insan hám tábiyattırnı qatnasların sáwlelendiredi (10-súwret).

Ómir súriw dáwirindegi, turmıstağı waqıya hám hádiyselerdi kórsetiwshi súwretlew óneri dóretpeleri **turmıslıq janrǵa** tiyisli bolıp esaplanadı (11-súwret).

Qandayda bir tariyxıy waqıya yamasa tariyxıy insanlardırnı súwretlewine tiyisli súwretlew óneri dóretpeleri tariyxıy janrǵa (12-súwret), urıs, áskeriy shabıslar kórinisindegi jumıslar **batal janrına** (13-súwret), haywanlarǵa tiyisli dóretpeler **animalistikalıq janrǵa** (14-súwret), suwlı korinislerge tiyisli jumıslar **marinistikalıq janrǵa** (15-súwret) kiredi.

Muxammed Nuritdinov

Reñli súwretlewshi musavvir, Ózbekistan xalıq xudojnigi. 1948-jilda Namangan qalasında tuwılǵan. 1968-jilda Respublika xudojniklik kolleji, 1976-jilda Repin atındaǵı Leningrad Xudojniklik, músinshilik hám arxitekturalıq institutın tamamlaǵan. 2003-jilda Ózbekistan Kórkem óner Akademiyasınıń altın medalı menen sıyıqlanǵan. Temalı kompoziciyalar ustası, portretler jáne natyurmort janrında dóretpeler jaratadı. Onıń «Namangan garmoniyası», «Ana portreti», «Aman Abdirazzaqov portreti», «Eski Sebzar» dóretpeleriniń dańqı shıqqan.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Súwretlew óneriniń qanday túrleri bar? Hár bir túrin túsindirip beriń.
2. Súwretlew óneri janrların sanap beriń.
3. Súwretlew óneri janrları bir-birinen qalay ajralıp turadı?

Úyge tapsırma:

Atamalar ushın óz aldına dápter tutıń hám oǵan tema tekstindegi ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp barıń.

«QAWIN HÁM ANAR» TEMASINDA NATYURMORT SALIW

Ana Watanımızda jetistirilgen mazalı miyweler óziniń sulıwlıǵı menen xudojniklerdi ilhamlandırıp, olardı natyurmort jaratıwǵa qızıqtıradı (16-18-súwretler).

16-súwret. Yanis Salpinkidi. Anarlı natyurmort.

17-súwret. N. Oripova. Anarlar natyurmortı.

18-súwret. Abidjan Bakirov. Gúzgi natyurmort.

19-súwret. Raxim Axmedov. Natyurmort.

Búgin siz «Qawın hám anar» dep atalǵan natyurmort súwretin naturaǵa qarap isleysiz. Buyımlardıń ózine qarap súwret sızıw **naturadan súwret salıw** dep ataladı.

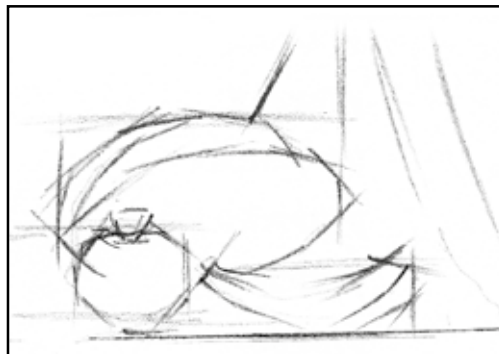
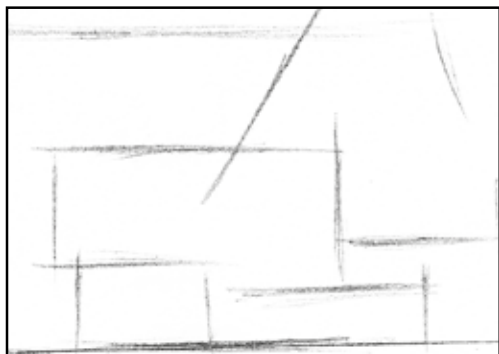
Miyweler, gúller, qus ham haywan tulımları, ovoshlar, palız eginleri, oqıw quralları, úy buyımları, kásipke tiyisli buyımlar súwretlengen súwret **natyurmort** dep ataladı.

«Qawın hám anar» temasında natyurmort súwretin sızıwdı eki basqıshda ámelge asıramız. Birinshi sabaqta natyurmort súwreti qálemde sızılsa, ekinshi sabaqta reńli súwretlewde juwmaqlanadı.

Jumıstı natyuranı dıqqat penen baqlawdan baslań.

Súwret salıw basqışların 20-súwrette berilgen úlgi mısalında analiz qılıń.

Dáslep natyurada turǵan nárselerdi súwret dápteriniń

20-súwret. «Qawın hám anar» temasındaǵı natyurmort súwretin salıw basqışları.

betine tuwrı jaylastırıp alıwıńız kerek. Natyurmort sızıw basqışlarında barlıq zatlardı birden súwretlep barıw

kerek. Bolmasa bir deneniń ólshemi úlkenirek hám ekinshisi kishirek bolıp, buyımlardıń ólshemi, óz ara qatnası, súwret kompoziciyası buzılıwı múmkin. Sonıń ushın natyurmorttaǵı barlıq zatlardıń ulıwma biyikligi hám eni qaǵazǵa járdemshi sızıqlar menen belgilep alınadı.

Natyurmort islew barısında, aldın onıń jaqtılıq dárejesine itibar beriledi. Saya, yarım saya, qoyıw saya, jaqtı jer hám reflex ajratıp alınadı. Olardı belgilewde tómendegi jaǵdaylarǵa itibar beriledi:

1. Zatlardıń betinde eń kóp jaqtılıq shaǵılısatuǵın jer **jaqtı, jiltıraq jer** dep ataladı. Ádette, farfor, shiysha, sırlanǵan buyımlardıń jaqtılıq eń kóp túsip turǵan jeri jiltırap turadı.

2. Zatlardıń saya bóleginiń aqırınan jaqtılıqtıń shaǵılısıp qaytıwı **reflex** dep ataladı.

3. Zatlardaǵı sayanıń baslanǵan bólegi **yarım saya**, tiykarǵı bólegi **qoyıw saya** dep ataladı.

4. Buyımnan tegislikke túsip atırǵan saya **túsiwshi saya** dep ataladı.

Reńler menen islewde aldın zatlardıń jaqtı jerlerin ashıq reńde boyaw menen baslaysız. Sońınan qawın, anar, qawınnıń tiligindegi jaqtı hám saya jerlerin sáykes reńler menen ajratıp alasız. Boyaw barısında itibar tiykarǵı nárselerge, soń mayda detallarǵa qaratıladı.

Natyuradan súwret salıw waqtında tómendegi qaǵıydalarǵa itibar beriw gerek:

– barqulla sızılatsuǵın buyımlar menen súwret dápterindegi kórinisti salıstırıp barıń;

– dáslep iri kólemli, keyin maydaraq formalardı suwretlewge ótiń;

– reńler tańlanganda tek tiykarǵı reńlerdi isletpes-ten, payda bolǵan (dórendi) reńlerden de paydalanıń;

– sanitariya-gigiena qaǵıydaların saqlawǵa, súwret sızıw waqtında qaǵazdıń betin óshirgish penen kóp óshire bermeslikke, boyaw qálemin basıp isletpewge hám suwdı kóp ısırap etpewge ádetleniń. Natyuradan súwret salıwdı tamamlaydı ekensiz, onıń reńlerin jáne bir márte tekserip kóriń, qáteleri bolsa dúzetiń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. «Natyurmort» sóziniń mánisin aytıń.
2. Natyurmort janında islegen belgili xudojnikler hám olardıń dóretpelerin aytıp beriń.
3. Reń beriwde nelerge itibar beriw kerek?
4. Refleks, yarım saya hám qoyıw saya ne?
5. Tiykarǵı reńlerden payda bolǵan (dórendi) reńler qalay parıqlanadı?

Úyge tapsırma:

1. Natyurmorttıń kompozicion sheshimin dáslepki sabaqta qálemde, keyingi sabaqta reńli súwretlep juwmaqlap keliń.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp beriń.
3. Ózińiz óz betinshe natyurmort quyılmasın sızıwdı oylap kóriń, mısalı, «Gúldáste», «Miyweler», «As-xana buyımları» syyaqlı temalarda.

«QAWİN SEYİLİNDE» TEMASINDA KOMPOZICIYA ISLEW

Xudojnikler óz kórgen-bilgenleri, baqlağan há-diyselerin oyında ulıwmalastırıp, pútin bir kompoziciya jaratadı (21-súwret). Bunıń ushın olar qálemde, boyaw-da shala **eskizler**, qara qalemde súwretler, **etyudlar** sızadı. Sońınan olardıń eń maqulı tiykarında xudojnik oyındaǵı súwretlew óneri payda boladı. «Qawın seyilinde» temasındaǵı kompoziciyanıń sheshimin oyırızda kóz aldırızǵa keltirip kóriń:

Qawın ham ǵarbızlardıń qanday sortların bilesiz?

Qawın hám ǵarbızdıń forması bir-birinen qanday parıq qıladı?

21-súwret. Javlón Umarbekov. Ónim.

Olardıń reńi qanday boladı?

Jumıstı súwret dápteriniń betine jer hám aspan shegarası – gorizont **gorizont sızıǵın** ótkiziwden baslaysız. Sızıq dápter betiniń ortasınan tómenirekte ótkiziledi. Gorizont sızıǵı siz súwretlep atırǵan ata hám aqlıq obrazı – kompoziciya orayınıń tiykarǵı mánisin kórsetip beriwde járdem beredi. Adamnıń súwretin salıwda onıń gewde bólekleriniń tómendegi qatnaslarına itibar beriwge háreket etiń:

Aldın sızbaqshı bolǵan adamlardıń otırǵan jaǵdayların, qorshaǵan átiraptı qaralama sıyıqlardıń járdeminde ulw-malıq **kompanovka** etip alasız. Sońınan mayda detalardı islewge ótesiz, mısalı, qostırń tóbesi, baǵanaları, kórpesheler, dasturxan, alıp kelingен túslik, ketpen. Sızıp atırǵanıńızda birinshi planda ǵarbız-qawın, ekinshi plandaǵı kompoziciya orayında ata hám aqlıq, úshinshi planda dasturxanǵa tógilgen túslik, tórtinshi planda – **perspektivada** uzaqlardaǵı palız dalası jáne terekler súwretleniwi kerek (22-súwret). Aldındaǵı nárselerdiń iri, anıǵıraq, uzaqtaǵı zatlardıń mayda hám buldırap kóriwi súwretlew ónerinde **perspektiva** dep ataladı.

Súwrette dóretpe qahramanları dáslep ashıq fonda, sońınan reńlerdi ústi-ústine qoyıp toyǵın reńde súwretlew talap etiledi.

Dáslep islep atırǵan súwretińizdiń bir neshshe shala eskizin sızıp kórseńiz, jumısıńız jánede mazmunlıraq shıǵadı. Qalem menen islep bolǵanıńızdan soń reńli

22-súwret. «Qawın seyilinde» temasındaǵı kompoziciya variantları.

súwretlewge ótesiz. Eń aldın adam kórinisleri, qos, sońınan arqa zamin – tabiyat kórinisi reńlerde salınadı. Boyaw menen ashıqtan toyǵınǵa tárizinde jumıs alıp barıladı. Saya, yarım saya, toyǵın saya, refleks hám payda bolǵan (dórendi) reńlerdi tabıwda reń úyreniw qaǵıydalarına ámel qılınadı. Aldın ashıq reń keyin toyǵın reńler berip súwretti juwmaqlaymız.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Xudojnikler óz dóretpelerin qalay jaratadı?
2. Palız dalasın qalay kóz aldırızǵa keltiresiz?
3. Gorizont sızıǵı ne?
4. «Kompanovka» degende neni túsinesiz?
5. Shala hám qaralanǵan súwretler ne ushın sızıladı?

Úyge tapsırma:

1. Birinshi sabaqta «Qawın seyilinde» temasındaǵı kompoziciyanıń qálemde sızılǵanıń juwmaqlap keliw.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp alıń.

«OYINSHI» MÚSININ SOĖIW

Oyinlar tek qurı oynaw bolıp qoymastan, oyınshınıń eli, milletiniń arızları, tariyxı, úrp-ádetleri haqqında elastik háreketler, mimikalar arqalı maǵlıwmatlar bere-di.

Ózbek, xıtay, hind, arab oyınları bir-birinen oyınshılardıń kiygen kiyimleri, taǵınshaqları hám ózine tán oyın háreketleri menen ajralıp turadı. «Tanovar» oyınında ferganalıqlarǵa tán basıqlıq táriyiplense, «Lázgi»de xorezmliklerdiń qızǵınlı, surxan, qaraqalpaq oyınlarında, olardıń shoq, quwnaq háreketleri kórinedi.

Ózbek xalqınıń Tamaraxanı, Mukarrama Turǵınbaeva, Qızlarxan Dosmuxamedova, Malika Axmedova, Mamura Ergasheva, Rushana Sultanova sıyaqlı belgili oyınshıları elimizdiń dawrıǵın dúnyaǵa taratqan.

Oyınlardıń mumtaz, balet, milliy oyın, estrada oyını, vals, tango hám basqa kóplegen túrleri bar.

23-súwret. Baxadır Jalalov.
«Oyınıń tuwılıwı» súwreti bólegi.

Ózbekistanlı xudojnikler tárepinen oyun sanaatı hám oynshılarǵa tiyisli kóplegen súwretlew óneri dóretpeleri jaratılǵan. Ózbekistan xalıq xudojnigi Baxadır Jalalovtıń Mukarrama Turǵınbaeva esteligine arnalǵan «Oyinniń tuwılıwı» súwreti (23-súwret), Ózbekistan xalıq xudojnigi Chırǵız Axmarovtıń «Oyin» (24-súwret), «Qızlarxan Dosmuxamedova portreti», Sardar Xasanovtıń «Oyınshı» (25-súwret) dóretpeleri usılarǵa kiredi.

Búgin siz milliy oyınǵa túsip atırǵan oyınshı músinin salıwda, aldın, qıyalırızdaǵı obrazdıń shala eskizin qaǵazǵa sızip kóresiz. Onda oynaǵan waqıttaǵı qol, ayaq hám bas háreketleri óz aldına itibarǵa alınadı.

24-súwret. Chırǵız Axmarov. Oyin.

25-súwret. Sardor Xasanov. Oyınshı.

Qaralama eskiz tiykarında ılay yamasa plastilinnen oynshı músinin soǵıwǵa ótesiz. Músinshilikke óz aldına qızıǵıwshılıǵı bolǵan oqıwshılar músinde jánede jaǵımlı bolıwı, háreket plastikasın kóbirek kórsetiw ushın taxta yamasa jumsaq sımnan karkas soǵıp alıwı múmkin (26-súwret).

Aldın plastilindi qısıp zuwalashalar islep alasız. Olardan músin denesi, bas, qol hám ayaqları ushın óz aldına bólekler ajıratıp, keyin olardı birlestirip shıǵasız. Músin soǵıw procesinde adam gewdesi bólekleriniń óz ara qatnasları – **proporciyaların** esapqa alıń.

26-súwret. Shaxlo Yusupova. «Oynshı» músinin islew basqıshları.

Usunday usilda «Sazendeler» músinin soǵıwırız mómkin. Ayırım oqıwshılar oyınshı músinin bórtpe – relefli variantın islew mómkin. Músınshı pıshaǵı – aǵash **steklerinen** paydalanıp atırǵanda tazalıqtı hám ıqtıyatlılıqtı saqlań.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Ne ushın adamlar oynaydı?
2. Oyunlar ne ushın bir-birinen ajraladı?
3. Ózbek oyınlarınıń atın aytıń.
4. Belgili ózbek oyınshılarınan kimlerdi bilesiz?
5. Músın soǵıwda nelerge itibar beriw kerek?
6. Músın soǵıwdıń basqıshların aytıp beriń.

Úyge tapsırma:

1. «Oyınshı jigit» yamasa «Sazende» músinin óz betińshe islep keliń.
2. Ataqlı oyınshılardıń atı hám familiyasın jane temada ajıratıp kórsetilgen sózlerdi atamalar dápterine jazıń.

«GÚZGI GÜLLER» TEMASINDA SÚWRET SALIW

Úlkemizde gúz óz aldına kóriniske iye boladı. Tereklerdiń japaqları sarıǵısh, qızǵısh, aq sarı, qońır reńlerde júdá sulıw kórinisti payda etedi. Gúzdıń injıq hawası – háwlilerimizdegi hár túrli gúllerge óz tásirin ótkize almaǵan. Roza gúli, gvozdika, gúltajıqoraz, iris, rayxan sıyaqlı gúller átirapqa óz xosh iyislerin taratpaqta.

27-súwret. Roza gúli natyurmortın islew basqışları.

Sizde sol gúllerden ájayıp natyurmort islewińiz múmkin (27-súwret). Temanı «Gúzgi gúller» dep ataymız.

Eń aldın, ózińizge unaytuǵın 2-3 dana aq, sarı qızıl gúllerden kesip alıp, suwı bar gúzege salıń. Gúldi óz sháriyatıńızdan kelip shıqqan halda tańlań. Gúl vazasınıń aldına gúzgi miywelerden – alma, almurt yamasa behi qoyıwıńız múmkin.

Miyweler birinshi plan, gúldáste ekinshi planda boladı. Arqa fon ushın gezlemeni tańlawda reńine itibar beriń. Sızıwdan aldın N. Oripovaniń «Roza gúlleri» dep atalıwshı natyurmortın dıqqat penen baqlań (28-súwret). Xudojniktiń jumısın natyurada qoyılǵan gúldáste menen salıstırıń:

1. Súwretten birinshi hám ekinshi plandaǵı nárselerdi anıqlań.

28-súwret. Nodira Ori-pova. Roza gúlleri.

2. Dóretpede qanday gúller súwretlengen?
3. Súwrette arqa fon ne ushın toyǵınraq reńde alınǵan?
4. Ne ushın súwrette dasturxan ashıq reńde berilgen?

Jumıstı natyuradaǵı zatlardı qaǵazdıń betine tuwrı jaylastırıp alıwdan baslań. Dáslep natyuraǵa shala eskiz hám qaralama súwretler sızıladı. Súwrette birinshi planda miyweler, ekinshi planda gúl salınǵan gúzedegi gúller, úshinshi planda arqa fondaǵı gezleme súwretlenedi. Natyuradan súwret salıw onıń óz aldına detalların sızıwdan aldın ulıwma kórinisti isleń. Keyin óz aldına bóleklerin islewge ótiń. Misalı gúldi sızıwǵa berilip ketip qalǵan bólegi itibarsız qaldırılssa, súwretimizdegi buyımlar yamasa zatlar kórinisi bir-birine sáykes bolmay qalıwı múmkin. Boyawdan aldın qaǵazdı suw menen ıǵallap alıw kerek. Sonda sorılatuǵın boyawlar qaǵazǵa bir tegis jayladı. Natyuradaǵı ashıq jerler boyalmastan qaldırıladı. Ashıq reńniń ústinen jánede jaqtıraq hám toyǵınraq reńler beriw múmkin. Bir reń ekinshi reńge aylanıp atırǵan jerde, ele olar tolıq qurımadan ústine basqa reń qoyıw kerek. Sonda boyawlar jayıp ornına túsedı. Sol tárizde basqa kerekli reńler berip barıladı. Boyawda reń túrleri, jaqtı jer, sayalar, reflex hám fonǵa itibar qaratıw kerek.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Gúz máwsimi basqa máwsimlerden nesi menen pariq qıladı?
2. Gúzgi gúllerdiń atların aytıp beriń.

3. Súwretti salıwda ápiwayıdan ulıwma kóriniske, ulıw-
madan ápiwayıǵa ótiw qaǵıydasın túsindirip beriń?

Úyge tapsırma:

«Gúzgi gúller» natyurmortın reńli súwretlewde juw-
maqlap keliń.

1-BAQLAW JUMISI

I. Teoriyalıq bilimińizdi bekkemleń.

1. Súwretlew óneriniń túr hám janrların aytıp beriń.
2. Natyuradan súwret salıw degen ne?
3. «Komponovka» dep nege aytıladı?
4. «Perspektiva» degen ne?
5. «Byust» degen ne?

II. Aqlıńızdı sınap kóriń.

1. **Súwretlew óneriniń túrleri qaysı qatarda durıs berilgen?**

- A) grafika, músinshilik, gúlalshılıq
- B) músinshilik, reńli súwretlew, zergerlik
- C) reńli súwretlew, grafika, músinshilik
- D) reńli súwretlew, naǵıs oyıwshılıq, aǵash oyıwshılıǵı

2. **Súwretlew kórkem óner janrları qaysısında berilgen?**

- A) kórinis, akvarel, boyaw, guash, naǵıs, batal
- B) naǵıs oyıwshılıq, marunistikalıq, animalistikalıq, mıs tayarlaw, turmıslıq, portret
- C) portret, kórinis, natyurmort, tariyxıy, animalistikalıq

«QUSLAR» TEMASINDA SÚWRET SALIW

Tábiyatta quslardıń túrleri júdá kóp. Olardıń jasaw tárizi hár túrli bolǵanı ushın óz ara bir-birinen pariq qıladı. Mısalı, búrkitler taw shoqqılarında, lashın tegislik hám shóllerde, chayka teńiz, dárya boylarında jasaydı (29-33-súwretler).

Quslardıń súwretin salıwdan aldın tómendegi sorawlarǵa juwap tabıwǵa háreket etip kóriń.

1. Elimizde quslardıń qaysı túrlerin ushıratıw múmkin?

2. Siz quslardıń qanday túrlerin bilesiz?

3. Adamlar ne ushın quslardı úylerinde saqlaydı?

4. Quslardıń reńi, sırtqı kórinisi qanday?

Quslardan taw qusı – keklik óziniń jaǵımlı shırayı hám sulıw sırtqı kórinisi menen basqa quslardan ajralıp turadı.

Kekliktiń súwretin salıwdan aldın qustıń basınan quyırǵınıń ushına shekemgi aralıqtı 31-súwrettegi úlgi sıyaqlı tuwrı sızıqtıń járdeminde belgilep alasız. Járdemshi sızıqlar menen qustıń bası, denesi hám quyırq bólegin belgilep alasız. Endi basqıshpa-basqısh qustıń bas bólegi, qanatı hám ayaqlarınıń formasın sızıp juwmaqlaysız. Súwret dápterine kekliktiń ulıwma kórinisin qálemde sızıp bolǵan soń, boyawlarǵa boyawǵa ótesiz. Dáslep ashıq reń, keyin toyǵın reń áste súrtiledi.

Ayırım oqıwshılar óz qalewlerine qarap basqa quslardıń súwretin salıwı da múmkin.

29-súwret. Quslar.

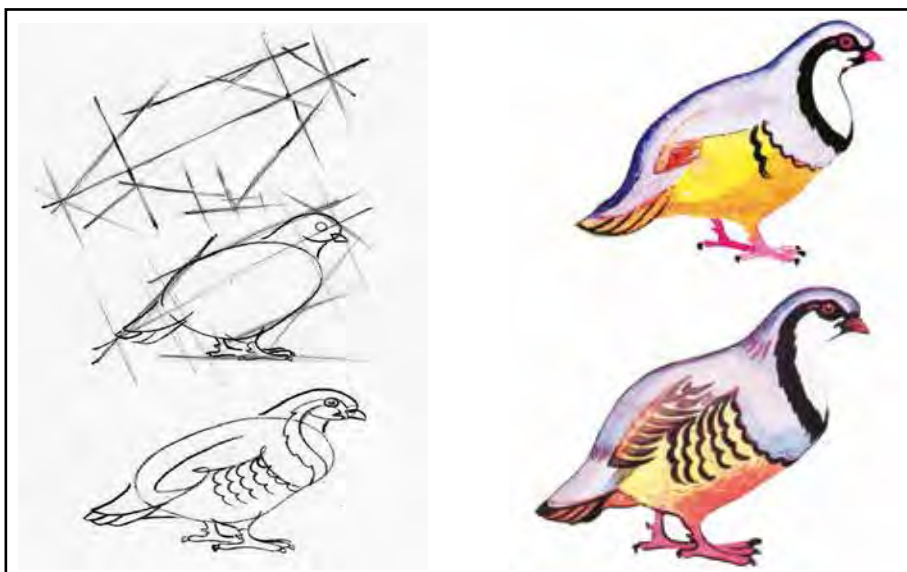
30-súwret. Akvarelda quslardıń súwretinen úlgiler.

31-súwret. Arkadiy Rilov.
Aspan keńlikleri.

32-súwret. Jalol Usmanov.
«Quslar tili».

33-súwret. Kekliktiń súwretin salw basqışları.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Quslar bir-birinen qalay parıqlanadı?
2. Ózińiz bilgen qustırn atların aytırń.
3. Quslar basqa organizmlerden nesi menen parıqlanadı?

Úyge tapsırma:

Kekliktiń súwretin reńli súwretlerde juwmaqlap keliw.

TUWRÍ TÓRTMÚYESHLIK TÚRINDE NAĞÍS SALÍW

Nağıs – ámeliy bezew óneriniń eń keń tarqalǵan túrлерinen biri. **Xalıq ámeliy bezew óneri** degende ata-babalarımız ásirler dawamında jaratqan jáne ustalarımız tárepinen bugün de dawam qılınıp atırǵan milliy ónermentshilik buyımları hám ámeliy óner dóretpelerin túsinemiz.

Hár túrli nağıslar ámeliy ónerdiń tiykarın qurap, olar úsh túrge: **islimiy, girix (qısılǵan)** ham **quramalı nağışlarǵa** bólinedi.

Islimiy nağıs. Iyrek sızıqlı ósimlik sıyaqlı formalı elementlerden quralǵan nağıs islimiy nağıslar – **ayǵúl, japıraq, shaqa, bofta, shirmawıq (gajak), margula** sıyaqlı nağıs elementлерinen kórkemlestirip (stilistikalıq jol menen) jaratıladı (34-a súwret). Bunda elementleri ósimlikler, olardıń gúlleri, japıraqlar, shaqalar, quslar, haywanlardıń súwretleniwın stilizaciya etiw arqalı nağıs elementlerin payda etedi.

Girix (qısılǵan) nağıs. Tuwrı sızıqlı geometiyalıq formalar – úshmúyeshlik, tórtmúyeshlik, besmúyeshlik, altmúyeshlik, segizmúyeshlik sıyaqlı formalar-

a)

b)

34-súwret. Islimiy nağış (a) hám girix (qısılǵan) (b) nağıs úlgileri.

dan quralğan nağıs. Bul nağıslar, ganch oyiwshılıǵında, aǵash oyiwshılıǵında kóp isletiledi (34-b súwret).

Quramalı nağıs. Islimiy hám girix (qısılǵan) nağıslardan aralas túrde dúzilgen nağıs quramalı nağıs dep ataladı (35-súwret).

Tuwrı tórtmúyeshli nağıs oylǵan aǵash dárwaza, esik, baǵana, ganch oylǵan diywal pannosı, gilem, suzana, pálek, qutısha hám sandıqlardı kórkemli bezewde qol-lanıladı. Bul buyımlardaǵı nağıslar tórtmúyeshlik tiyka-rında jaratılǵan bolsa da, nağıs elementleriniń dúzilisi hám jaylasıwı, isleniwi tárepinen bir-birinen pariǵ qıladı (36-súwret).

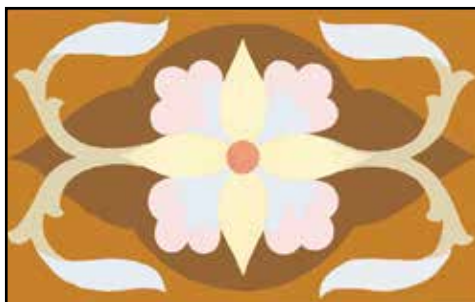
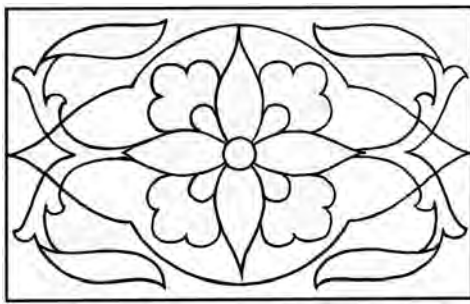
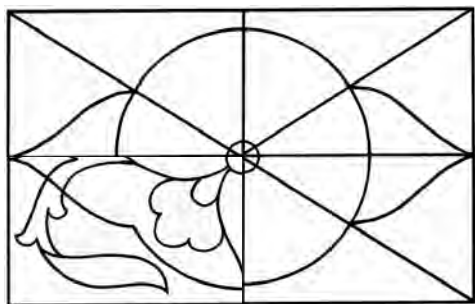
Búgingi sabaǵımızda da tórtmúyeshlik túrinde nağıs

35-súwret. Veranda tóbesine islengen quramalı nağıstıń úlgisi.

36-súwret. Tuwrı tórtmúyeshlik ishindegi nağıs úlgisi.

37-súwret. Nizamitdin Tursunaliyev. Tuwrı tórtmúyeshlik formasındaǵı naǵıstı salıw basqıshları.

salamız (37-súwret). Dáslep uzınlıǵı 7 sm, eni 12 sm ólshemdegi tuwrı tórtmúyeshlik formasın súwret dápterge jaylastırıp alasız. Sońınan orayınan **gorizontal** hám **vertikal** tuwrı sızıqlar ótkizip, tórtmúyeshlikti teń tórt bólekke bólip alasız. Jumıstırń keyingi basqıshında tórtmúyeshliktiń múyeshleri tuwrı sızıq penen tutastırıldı. Tórtmúyeshlik orayınan 7 sm ólshemdegi sheńber sızıp alınadı. Payda bolǵan sızıqlarǵa mólsherlep basqıshpa-basqısh japıraq, paxta, shaqa elementlerinen naǵıs kompoziciyası payda etiledi. Naǵıs elementlerin tórtmúyeshliktiń sherek bóliminde payda etip alǵannan keyin qaǵaz járdeminde tórtmúyeshliktiń basqa bólimlerine kóshirip túsirilse, naǵıs kompoziciyasınıń bólekleri simmetriyalıq túrde birdey shıǵadı. Naǵıs

kompoziciyası qálemde payda etilgennen keyin oǵan reń beriwge ótiwińiz múmkin. Bul processte ıssı hám suwıq reńler kontrastınan durıs paydalanıwǵa háreket qılıń. Ádette mayda elementler, mısalı, kompoziciya orayındaǵı paxta hám japıraq elementleri ıssı reńlerge boyaladı.

Úlgidegi naǵıs kompoziciyası simmetriyaǵa tiykarlanǵan, jańa kompoziciyanıń tórtten bir bólegi simmetrik túrde tákirarlanadı. Naǵıs salıwdı baslawdan aldın úlgidegi (35-36-súwretler) naǵıslardı dıqqat penen baqlań.

Keyin basqıshpa-basqısh naǵıstıń basqa elementlerine reń berip shıǵıń. Aqırǵı basqıshta gúl hám japıraqlarǵa tarǵıl naǵıs berip juwmaqlanadı.

Dápterdi taza tutıw kerekligin yadıńızda saqlań.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Ámeliy bezew óneriniń túrlerin aytıp beriń.
2. Qanday naǵıs túrlerin bilesiz?
3. Naǵıs benen bezelgen tuwrı tórtmúyeshlik formasındaǵı qanday buyımlardı bilesiz?

Úyge tapsırma:

1. Tuwrı tórtmúyeshlik formasındaǵı naǵıstı reń berip juwmaqlap qoyıń.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp qoyıń.

«ÓZBEKISTANNIŃ ARXITEKTURALIŖ ESTELIKLERI» TEMASINDA SÁWBET

Janajan Ózbekistanımız áyyemgi hám tariyxıy arxitekturalıq esteliklerge bay mámleket bolıp esaplanadı (38-39-súwretler). Samarqand, Buxara, Xiywa, Tashkent, Shaxrisabz, Qoqand sıyaqlı qalalarındaǵı arxitekturalıq estelikler óziniń ullı sawlatı naǵıslı bezewleri, kórkemligi menen dúnya xalıqların lal qaldırıp kelmekte. Bul óz náwbetinde, ata-babalarımızdıń arxitektura hám ámeliy óner tarawında joqarı aql-bilim, kórkem óner kúsh iyeleri bolǵanlıǵın bildiredi.

«**Arxitektura**» yunan sózi bolıp, «qurıw», «jaratıw» degen mánisti bildiredi. Qurılıs degende arxitektordıń proekt hám sızımları, materiallarda kórsetilgen pi-

38-súwret. Samarqand. Registan ansambli.

39-súwret. Buxara. Minarai Kalan.

kiri onıń qurıwshı jaratıwshılar tárepinen ámelge asırılıwı túsiniledi. Imaratń sulıwlıǵı, kórkemligi, onıń kompoziciyon dúzilisine, ishki hám sırtqı ádebiy tárepleriniń baylanıslılıǵına, bezewlerden sheberlik penen paydalanıwǵa baylanıslı.

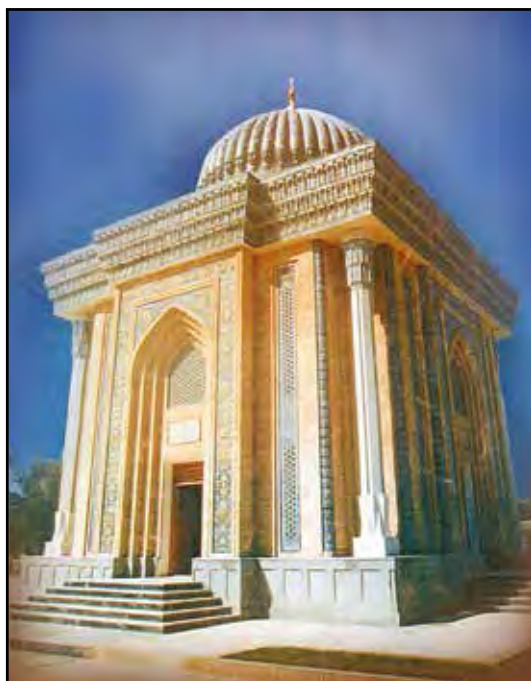
Ǵárezsizlik jıllarında Ózbekistan arxitekturası jedel rawajlandı. Zamanagóy imaratlar menen bir qatar da shıǵıs mámleketleri usılında arxitekturalıq estelikler qurıldı. Tashkent qalasındaǵı Tashkent Islam universiteti, Házreti Imam, Samarqand wálayatı Shelek awılındaǵı Imam al-Buxariy movzoleyi usılarǵa kiredi (40-42-súwretler).

40-súwret. Házreti Imam movzoleyi.

41-súwret. Tashkent. Minar meshiti.

42-súwret. Imam al-Buxariy kompleksi.

Samarqandtiń Registan maydanındaǵı Sherdar, Til-lakar hám Ulıǵbek medreseleri, Bibixanıń medrese-si, Shaxı Zinda jáne Góri Ámir movzeleyleri, Buxara qalasındaǵı Ismail Samaniy movzoleyi, Masjidi Kalan, Mirarab medresesi, Minarai Kalan, Buxara Arki, Sitarai Moxi Xosa, Xiywa qalasındaǵı Iyshan qala, Paxlavan Maxmud movzoleyi, Shaxrisabz qalasındaǵı Kókgúmbez meshiti, Sheyx Kulal movzoleyi, Aqsaray, Qoqan qalasındaǵı Xodayarxan ordası, Tashkent qalasındaǵı Kókaldash, Abıl Qasım, Házreti Imam medreseleri sı-yaqlı tariyxıy estelikleri dúnyaǵa belgili. Bul esteliklerdiń betleri ózine tartatuǵın nilgun kafeller menen bezetil-gen. Sol sebepli ásirler dawamında óz kórkin saqlap kelmekte.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Ózbekistandaǵı arxitekturalıq estelikler tiykannan qaysı qalalarda jaylasqan?
2. Eń belgili tariyxıy esteliklerdi atap ótiń.

Úyge tapsırma:

Atamalar dápterine elimizdegi tariyxıy qalalar, bel-gili arxitekturalıq esteliklerdiń atların jáne ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp alıń.

«QONAQLAR ARXITEKTURALIQ ESTELIKLERDIN ALDINDA» TEMASINDA KOMPOZICIYA ISLEW

Arxitekturalıq óneri de basqa óner túrleri sıyaqlı adamnıń kewil xoshın belgileydi, onıń ruwxına, islew qábiletine, pikirlewine, dúnya qarasına tásir etedi. Imaratlardaǵı sawlat, ullılıq, bekkemlik jáne naǵıslı bezewler sizde tábiyatqa, ana watanǵa, dóretiwshi xalqımızdıń kórkem miynetine degen maqtanış tuyǵısın oyatadı. Mısalı Samarqandtaǵı Sherabad medresesi, Buxaradaǵı Ismayıl Samaniy movzoleyi, Xiywadaǵı Iyshan qala sıyaqlı komplekslerdiń birewin tuwrıdan-tuwrı yamasa fotoreprodukcıyasın baqlaw arqalı buǵan isenim payda etesiz. Eger siz jasap turǵan qala yamasa awılda soǵan uqsas tariyxıy estelikler bolsa, olardıń kórinisi, bezewlerin eslewge háreket etip kóriń.

Elimizdiń arxitekturası dúnya ónerine de óz tásirin tiygizgen. Mısalı, Hindistannıń Agra qalasında qurılǵan Tajmaxal movzoleyi jerlesimiz Zaxritdin Muxammad Babur áwladları tárepinen qurılǵan (43-súwret). Bul mavzoleydiń sırtqı hám ishki dúzilisi, minara hám gúmbeslerindegi názik naǵıslar Samarqand hám Buxaradaǵı esteliklerge uqsap ketedi.

«Qonaqlar arxitekturalıq esteliklerdiń aldında» temasında kompoziciya islewde joqarıda aytıp ótilgen

40-súwret. Hindistan. Tajmal-xal mavzoleyi.

41-súwret. Qonaqlar arxitekturalıq esteliktiń aldında.

esteliklerdiń birewiniń súwretin tiykarǵı obekt etip alıwıız múmkin (44-súwret).

Temaǵa tiyisli kompoziciya islewde, eń aldın, ádettegeıdey qaǵazdıń betinen **gorizont sızıǵın** ótkizip, aspan menen imaratlar jaylasqan shegara ajratıp alınadı. Keyin esteliktiń ulıwma kórinisi qaǵaz qáddinde komponovka qılıp jaylastırıladı. Bunda birinshi plan, ekinshi plan, úshinshi plan, qaǵıydası esapqa alınadı. Ózge elden kelgen sayaxatshılar hár túrli millet wákilleri bolǵanlıǵı ushın olardıń kiyimleri de hár túrli boladı. Mısalı anglichan yamasa arab, nemis yamasa hindlerdiń sırtqı kórinisi, kiyimleriniń reńi, túri, pishimi, bezewleri menen bir-biirinen ajralıp turadı.

Súwret salıp atırǵanda arxitekturalıq esteliktiń shıǵıs eline say kórinisi qorshaǵan átiraptıń óz ara maslıǵı, naǵıs bezewleriniń imaratqa mas túskenligi, adamlardıń gewdesiniń aldındaǵı qatnasları itibarǵa alınadı. Súwrettegi jarıq-saya múnásebetleri, qaǵıydalarına perspektiva durıs orınlansa, súwret

jánede isenimlirek, mazmunlıraq shıǵadı. Kompoziciyanı qálem menen sızıp bolǵanıńızdan keyin, reńli súwretlewde juwmaqlaysız.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Elimiz arxitekturasınıń dúnya arxitektura ónerine tásin aytıp beriń.
2. Shet ellik sayaxatshılar ne ushın eski qalalarımızdı tamasha qılıwǵa qızıǵadı?

Úyge tapsırma:

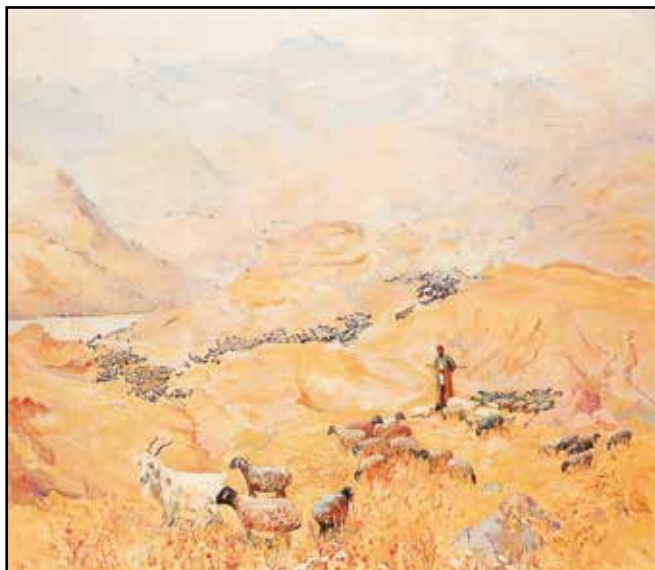
1. «Qonaqlar arxitekturalıq esteliklerdiń aldında» kompoziciyanı reńli súwretlep juwmaqlap qoyıń.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp qoyıń.
3. Eski qalalarǵa tiyisli súwretler hám fotoreprodukcionalardı jynap barıń.

«SHOPAN BALA» TEMASÍNDÁ MÚSIN SOǒIW

Xudojnikler óz dóretpelerinde túrli kásip iyeleriniń obrazların jaratqan: ayırım xudojnikler aktyorlardı, ayırımları jazıwshılardı hám shayırlardı, bazı birewleri alimlardı súwretlegen. Ózbekistan xalıq xudojnigi Raxim Axmedovtıń «Shopan bala» kartinasında qıyınshılıqqa iye hám maqtanışlı kásip iyesi – jas shopan obrazın jaratqan (45-súwret). Sonday-aq, Nemat Qoziev, Ğafur Abduraxmanov, Zuxritdin Islamshikov, Faxritdin Taxirov (46-súwret) hám basqa xudojniklerdiń shopanlar ómirine tiyisli dóretpeleri de bar.

45-súwret. Raxim Axmedov. Shopan bala.

46-súwret. Faxritdin Taxirow. Pada.

Endi diqqatıńızǵa músinshi Túrkmén Esanovtıń «Shopan bala» músinine qaratamız (47-súwret). Onda malın jaylawǵa aydap kiyatırǵan bala obrazı súwretlengen. Músinde buzawın taslap ketiwge kózi qıymay baratırǵan sıyr hám malın tezirek padaǵa qosıw ushın jedellep baratırǵan balanıń kórinisi sheberlik penen islengen.

Siz berilgen reprodukciyalardı diqqat penen baqlań hám pikirlep kóriń,

47-súwret. Túrkmén Esanov. «Shopan bala» músinini.

fantaziyańızdı iske salıń. «Shopan bala» temasındaǵı músin soǵıw ushın variantlar haqqında oylań.

Músendi islewden aldın joqarıda súwretlengen dóretpelerdegi shopan obrazın, onıń xarakterli jaǵdayın, iynindegi kiyimlerin eske alıń. Usılardıń tiykarında óz qıyalıńızdaǵı obrazdı óz betińizshe jaratasız.

Tapsırmanı orınlawǵa kirisiwden aldın súwret dápterinińizge músinniń qaralamay súwretin sızıp alıń.

Eskiz maqul bolǵan sońılay yamasa plastilinnen basqıshpa-basqısh músin soǵıwǵa ótesiz. Músin soǵıwda adamdaǵı gewdesi bolimleriniń qatnaslarına itibar beriń jáne soǵan sáykes túrde ılay bóleklerin ajratıp alıń. Jumıs barısında shopan obrazına qosımsha qılıp bóribasar iyt yamasa attıń músinin qosıp kompoziciya jaratsańız, jumıs jánede mazmunlı shıǵadı. Kompoziciyanı eki adam bolıp islewgede boladı.

Shopan balanıń dene aǵzalarına dáslepki islew berilgennen keyin, olardı bir-birine birlestiresiz. Úlgide berilgenindey (48-súwret), músendi basqıshpa-basqısh haqıyqıy túrin súwretlewge háreket etiń.

Músinniń dene aǵzaların birlestirgennen keyin, onıń mayda detalların islewińiz múmkin. Jumıs barısında músinshiliktiń áhmiyetli qaǵıydası – shopan bala qáwmetiniń tayanısh tochkasın durıs súwretlewge háreket etiń.

48-súwret. Shaxlo Yusupova. Shopan bala músinin soǵw basqışları.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Reńli súwretlewde jaylawdıń kórinisi qalay súwretlengen?
2. Raxim Axmedovtıń «Shopan bala» dóretpesine sıpatlama beriń.

3. Músinshi T.Esanovtirín «Shopan bala» músininde qanday waqıya súwretlengen?

Úyge tapsırma:

«Shopan bala» músinin óz betiñizshe dawam ettirip júwmaqlap qoyırn.

KVADRAT TÚRINDE NAĞİS SALIW

Insan burınnan ózi isletetuğın úy-úskenelerin, turatuğın jerlerin sulıw nağıslar menen bezep jasawğa úyrenen. Bul bolsa ámeliy bezew óneriniñ ağash oyiwshılığ, nağıs oyiwshılıq, ganch oyiwshılıq sıyaqlı túrleriniñ jánede rawajlanıwına sebep bolğan.

Ózbek ağash oyiwshılıq hám nağıs ustaları Artıq Fayzullaev, Yaqıpjan Raufov. Tayır Toqtaxojaev, Jalil Xakimov, Anvar Ixamov, Ğaniy Karimovlardırn arxitekturalıq imaratlardırn ishki bólimi diywalları hám pátiklerine, stol hám otırğıshlarğa, ağash gúzelerge salınğan nağıslarınıñ názikligi hám ózine tartıwı menen ózbek ámeliy bezew óneri durdanaları esaplanadı (49-50-súwretler).

Kvadrat túrinde nağıs salıw ushın tárepleri 8 sm den bolğan kvadrat sızıp alırn. Onı 7-temada kórsetilgendeı teñ tórt bólekke bólip alıp, hár bir bólekke japiraq elementin, ortasına bolsa diametri 4 sm bolğan sheñber ishine segiz bólekli aygúl sızasız. Aygúldırn tórt tárepinen shirmawıq sıyaqlı shaqa elementin sızıp

49-súwret. Ağash oymashılıǵı menen bezetilgen esik hám qutı.

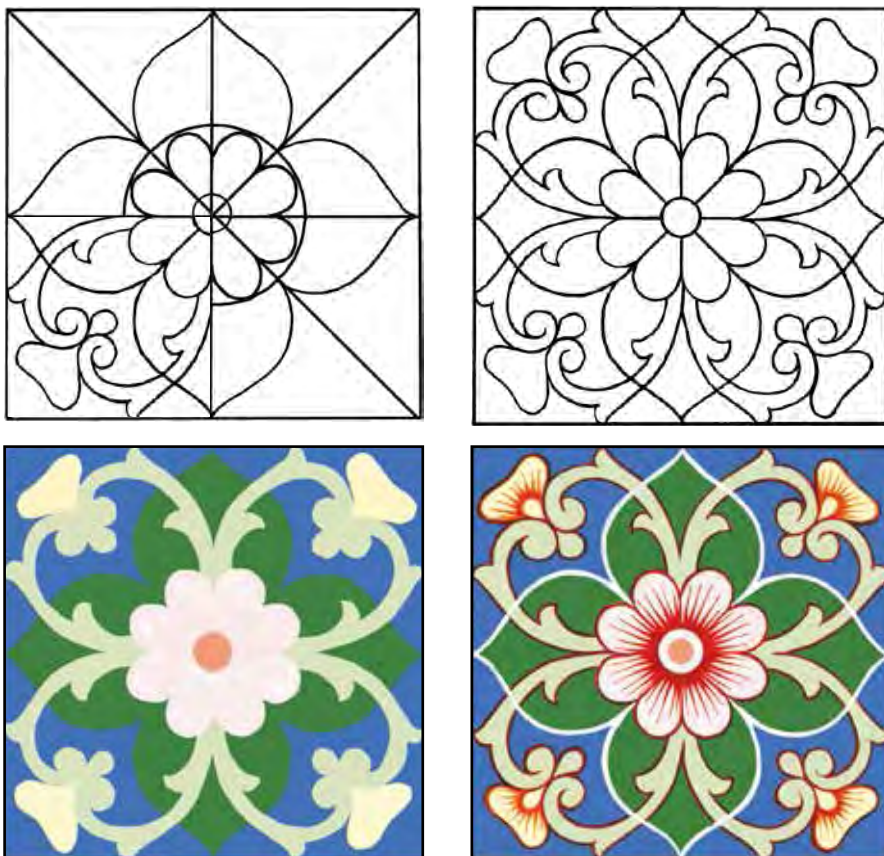

50-súwret. Imarattırn ishki bólimindegi naǵıs.

alasız. Olar birlesken naǵıs elementlerin oraydan birdey uzaqlıqta simmetrik tárizde jaylasıwına háreket etiń. Bunırn ushın 7-temada ayqanıımızday, kalka qaǵazdan paydalanǵan halda naǵıs kompoziciyasınıń bólimlerin simmetrik tárizde birdey bolıwına erisesiz.

Úlǵidegi naǵısta kvadrattırn ishine tek islimiy naǵıs elementleri túsirilgen (51-súwret). Siz ózińiz

aralas naǵıs sızırnızda múmkin. Payda bolǵan formada ıqtıyarlı naǵıs elementleri sızladı. Barlıq sızırw jumısları tamam bolǵannan keyin, ortasha sızırqlar óshiriledi

51-súwret. Nizamitdin Tursinaliev. Kwadrat túrinde naǵıs salıw basqışları.

hám reń menen boyawǵa ótiledi. Úlgide kórsetilgen naǵısta gúldiń elementleri ıssı, fon bolsa suwıq reńlerde berilgen. Siz óz naǵıs kompoziciyańızda da reńlerdiń **gamma**saqlaǵan halda **kontrast** reńlerden orınlı paydalanıwǵa háreket etiń.

Artiq Fayzullaev

Ózbekistan xalıq xudojnigi, Ózbekistan Kórkem óner akademiyası altın medalı iyesi. 1933-jılı Tashkent qalasında tuwılğan. Benkov atındaǵı Respublika Xudojnikler bilim jurtı hám Nızamiy atındaǵı Tashkent Mámleketlik Pedagogika institutınıń Súwret hám sıziw bólimin tamamlaǵan. Ol aǵash oymashılıǵı boyınsha belgili usta. Dóretpeleri Nawayı atındaǵı Ádebiyat muzeyinde, Ózbekistan miymanxanasında, Nawayı atındaǵı sanat sarayında, sonday-aq jáne bir qatar shet mámleketlerde bar.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Kvadrat hám tórtmúyeshliktiń ayırmashılıǵın aytıp beriń.
2. Naǵıslar ne maqsette isletiledi?
3. Naǵıslardı boyawda qanday reńlerden paydalanıldı?
4. Belgili ózbek aǵash oywshıları, naǵıs oywshıları haqqında nelerdi bilesiz?

Úyge tapsırma:

1. Kvadrat formasındaǵı naǵıstı reńde juwmaqlap keliw.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi, belgili ózbek ustalarınıń atların jazıp keliń.

«SPORT OYINLARI» TEMASIDA KOMPOZICIYA ISLEW

Mámleketimizde balalar sportın rawajlandırıw barısında úlken isler ámelge asırılmaqta. Húkimetimiz, ásirese, Prezidentimiz sportqa, solardan, balalar sportına óz aldına itibar menen qaramaqta. Gárezsizlik jıllarında mámleketimizde sporttıń rawajlanıwı nátiyjesinde kóplegen olimpiada, jáhán hám Aziya chempionları jetisip shıqtı. Xalıq aralıq sport jarısları jeńimpazları elimizdiń bayrağın jáhán sport maydanlarında eń joqarı orınğa kóterdi. Ásirese, 2016-jılǵı Olimpiadada ózbekistanlıq 13 sportshılarımız jeńiske erisip, Rustem Nuritdinov, Xasanbay Dosmatov, Shaxabitdin Zairov, Fazlitdin Gayıpnazarovlar Olimpiada chempionı bolǵan.

Mámleketimizde úsh basqıshlı «Úmit nihalları», «Bar-

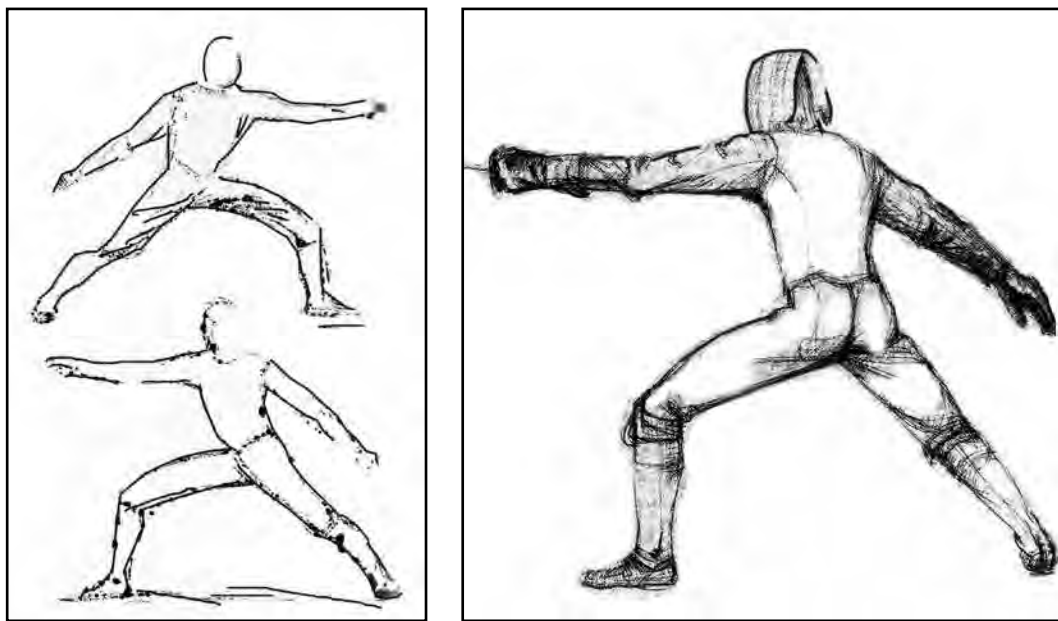

52-súwret. Sport jarıslarınan kórinisler.

kamal áwlad», «Universiada» jarısları ótkizilip kelmekte. Milliy gúresimiz dúnya xalqı tárepinen Xalıq aralıq sport túri dep tán alınan. Sonıń ushın sport temasında súwret salıw sizge qızıǵarlı bolsa kerek.

«Sport oýınları» temasında súwret salıwdan aldın ózińizge unaǵan qandayda bir sport jarısın kóz aldırızǵa keltiriń (50-súwret). Keyin qıyalırızdaǵı epizod jaǵdayın qaralap súwret tárizinde qaǵazǵa sıızıp kóriń. «Gúres maydanında», «Jas futbolshılar», «Gimnastikashı qız», «Velojarıs», «Ring», «Palwan bolaman», «Dárwazaman», «Jas tennisshi», «Qılıshpazlar» (53-súwret) sıyaqlı variantlardan birewin tańlawırız múmkin.

Kompoziciya islewden aldın sportqa tiyisli fotoma-

53-súwret. Qılıshpaz háreketleri súwretleriniń qaralaması.

teriallar menen tanısıp shıqsanız kompoziciyağa tema tańlawıńız ańsat boladı.

Súwret salıwda gewdesiniń tiykarǵı háreketin belgilewińiz, onı súwrette kórsetiw tártibin anıqlap alıwińız kerek. Gúres temasında eki gúresshiniń bel alısp atırǵanı, futbol temasında bir futbolshınıń ekinshisin aldap ótip atırǵanı yamasa toptı qarsılaslarınıń dárwazasına qarap tewip atırǵanı, bir boksshınıń ekinshisine soqqı berip atırǵanı, velosportshınıń tezlik penen alǵa umtılıp atırǵanın súwretlewińiz múmkin.

Súwret salıwda adamlardıń kórinisiniń hámмесin súwretlewge kóp itibar beriw shárt emes. Áhmiyetlisi súwrettiń mazmunı hám temanı, sportshınıń háreketin kórsetip beriw.

Adamnıń kórinisin sızıp atırǵanda jarıs payıtındaǵı qol, ayaq, bas hám deneniń xarakterli jaǵdayların esleń. Bul jaǵdaylar tabılsa oyın waqtındaǵı tezlik hám náziklik súwretilerde tolıq kórinedi. Jarıs bolıp atırǵan maydan (stadion, kort, ring, gilem), átirapındaǵı tamashagóy, háreketlenip atırǵan adamnıń figuraları perspektiva qaǵıydalarına tiykarlanıp islenedi. Kompoziciya birinshi sabaqta qalemde súwretlengennen keyin, ekinshi sabaqta reńli súwretlenedi. Reń beriwdi iri bóleklerden baslap, sońınan mayda bólek hám detallarǵa ótiledi. Aldın ashıq reń, keyin toyǵın reńler beriledi. Reń perspektivasına qarap jaqındaǵı zatlar ashıǵıraq, anıǵıraq, arqadaǵı zatlar biraz buldıratıp sızıladı.

Kompoziciyańızda sport kiyimlerine itibar qaratiń.

Oyinshılardıń kiyim reńi qarsılaslarınıkenen ajıralıp turıwı kerek.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Ózbekistanlıq olimpiada hám jáhán chempionlarınan kimlerdi bilesiz?
2. Sport jarıslarında komandalar ne ushın eki túrli kiyimde oynaydı?
3. Jarıs waqtında gewdeniń xarakterli háreketleri qalay ózgerip turadı?

Úyge tapsırma:

«Sport oyunları» temasındaǵı kompoziciyanı birinshi sabaqtan keyin qálemde súwretlep, ekinshi sabaqtan keyin reńli súwretlep keliń.

2-BAQLAW JUMISI

I. Teoriyalıq bilimińizdi bekkemleń.

1. Quslar óz ara bir-birinen qalay ajıraladı?
2. Naǵıstıń qanday túrleri bar?
3. Elimizdegi qaysı arxitekturalıq esteliklerdi bilesiz?
4. Belgili aǵash oywshı, ganch hám naǵıs oywshı ustalardı aytıp beriń.

II. Aqılıńızdı sınap kóriń.

1. Jıllı reńlerdi tabıń.

A) jasil, kók, qara	C) kók, qızıl, jasil
B) aq, qara, kúlreń	D) ashıq sarı, qızıl, sarı

2. Naǵıs oywshılıqqa tiyisli terminlerdi tabıń.

A) músin, bezek, byust	C) kitap, boyaw qálemi, qálem
B) girix, kompoziciya, isimi	D) boyaw, qaǵaz, palitra

3. Samarqandtađı esteliklerdiń atların tabıń.

- A) Ismayıl Samaniy movzoleyi
- B) Paxlavan Maxmud movzoleyi
- C) Shaxı Zinda
- D) Kelte Minar

4. Buxaradađı tariyxiy imarattıń atın tabıń.

- A) Minarai Kalan
- B) Sherdar medresesi
- C) Ilyshan qala
- D) Shayx Kulal movzoleyi

5. Xiywadađı tariyxiy esteliklerdiń atın tabıń.

- A) Bibixanım, Sherdar medresesi
- B) Topıraq qorǵan, Minarai Kalan;
- C) Kelte Minar, lyshan qala
- D) Shayx Kulal movzoleyi, Kókaldash medresesi

6. Úsh basqishlı sport oynların tabıń.

- A) gúres, kókparı, qılıshpazlıq
- B) ılaq, xudojestvolıq gimnastika, jarıs
- C) «Úmit nihalları», «Barkamal áwlad», «Universiada»
- D) «Tashabbus», «Yangi áwlad», «Úmit ğunshaları»

«QIS KELDI» TEMASINDA SÚWRET SALIW

Qıstıń qarlı kúnlerinde barlıq jer appaq bolıp qaplana-
dı. Qıs tábiyatınıń bunday ózine tán kórinisleri kóplegen
xudojniklerge ilham beredi. Rus xudojniklerinen A.
Savrasovtıń «Hákkeler uship keldi», A. Plastovtıń «Birinshi
qar», I. Grabardıń «Quyashlı qıs kúnleri», F. Shishkiniń
«Qıs», I. Levitanniń «Mart», ózbek xudojniklerinen Raxim
Axmedovtıń, Muxammediyar Tashmuratovtıń «Ġilonda
qıs», Jura Asranovtıń «Shaximardan. Aq kóylek», Ar-
tıqalı Qoshqarovtıń «Chimyanda qıs», E. Stelnikovtıń

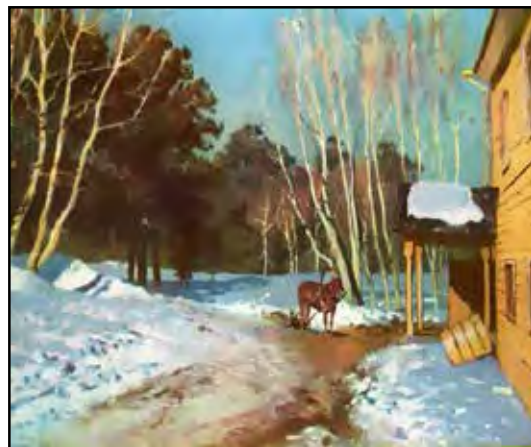
54-súwret. Raxim Axmedov. Aqtashta qıs.

55-súwret. Evgeniy Strelnikov. Shıǵıs diywalı.

56-súwret. Muxammadiyar Tashmuradov. Ğilonda qıs.

57-súwret. Isaak Levitan. Mart.

58-súwret. Jora Asranov. Shaximardan. Aq kóylek.

«Shıǵıs diywalı» dóretpelerinde qıs súwretlengen (54-57-súwretler).

Kartinalar jáne óz yadıńız, kóz aldınızǵa keltiriwińiz tiykarında «Qıs keldi» temasında qatarlarıńızdan órnek alıp, óz betińizshe kompoziciya isleń. Kompoziciyanı islewden aldın xudojniklerdiń dóretpelerinde súwretlengen waqıyalardı baqlawıńız tiykarında qáiplesken este saqlawıńızǵa súyeniń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Qıs máwsimi basqa máwsimlerden qanday ajraladı?
2. Bul máwsimde tábiyat qanday kóriniste boladı?
3. Qısqa oýınlar haqqında aytıp beriń.
4. Qıs kúnleri qardıń reńi ne sebepten ózgerip turadı?
5. Qıs haqqında bilgen qosıqlarıńızdı aytıp beriń.

Úyge tapsırma:

1. Sabaqta baslaǵan kompoziciyanı úyde juwmaqlap keliń.
2. «Qısqa oýınlar» temasında kompoziciya isleń.

SHEŇBER FORMASINDA NAĞIS SALIW

Sheńber ishinde sızılğan naĖislar sxematikalıq dúzilisi hám elementlerdiń jaylasıwı tárepinen kvadrat naĖislarǵa uqsap ketedi. Súwretlenetuǵın tiykarǵı naĖis sheńber orayında jaylasıp, shetleriniń bos qalıwı, ke-risinshe sheńber shetlerinde jol sıyaqlı naĖislar bolıp, oray bos qalıwı, yamasa onıń orayında da, shetlerinde de naĖislar bolıwı múmkin.

«Sheńber formasındaǵı naĖis» kompoziciyasın islew-de tuwrı tórtmúyeshlik jáne kvadrat túrinde naĖis sa-lıwda iyelegen tájiriybeńizge tayanıń.

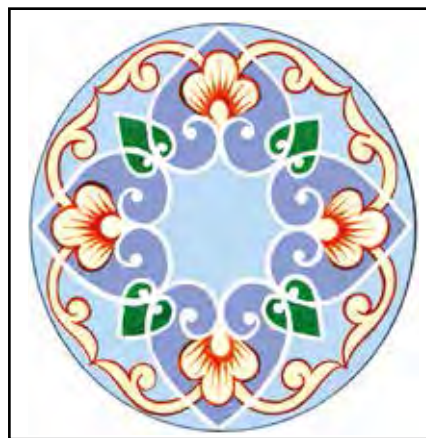
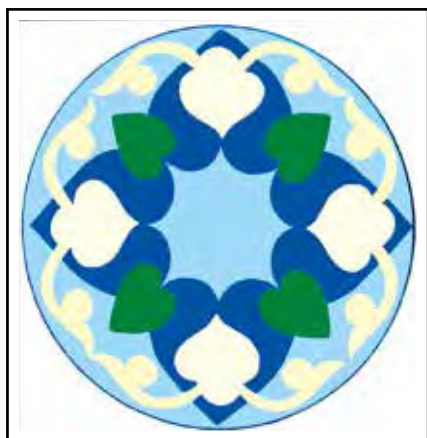
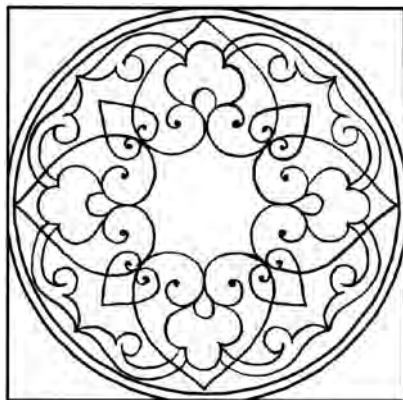
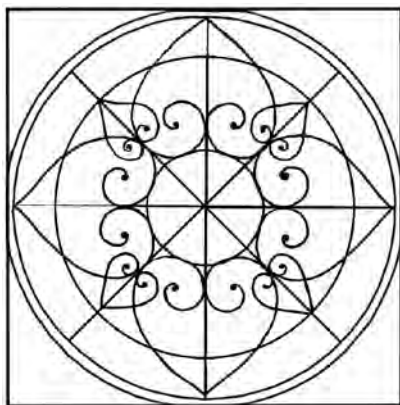
NaĖis salıwdı dápterdiń betine diametri 9 sm bolǵan sheńber sızıwdan baslay-sız. Sheńberdiń aq sızıqları onı tórt teń bóleklerge bóledi. Siz dúzetuǵın naĖis kompoziciyası tórt márte ritmik tárizde qay-tarıladı. NaĖis salıwǵa qızıǵıwshı talantlı balalar sheńberdi altı ya-masa segiz bólekke bólip, salıstırmalı quramalıraq naĖis kompo-ziciyasın sızıwı múmkin.

Payda bolǵan sxematikalıq formada nağis elementlerinen

59-súwret. Sheńber formasında salınǵan naĖis.

(japıraq, bofta, paxta, shırmawıq) nábwet penen sızılıp, jumıstı qálemde juwmaqlaysız. Dáslep kompoziciyanıń tórtten bir bólimi payda etilgennen keyin, onı kalka qaǵazǵa túsirip sheńberdiń qalǵan bólimlerine kóshirip shıǵasız. Naǵıs kompoziciyasın payda etip alıńannan keyin, oǵan reń berip baslaysız. Naǵıs basqısh penen boyap juwmaqlanadı. Reń beriwde tórtmúyeshli naǵıs

60-súwret. Nizamitdin Tursınaliev. Sheńber formasında naǵıs salıw basqıshları.

salıwda kórsetilgen qaǵıydalarǵa itibar beriledi. Jumıs barısında 58-súwrette kórsetilgen basqıshlarǵa ámel qılıń. Naǵıstı boyaw barısında reńlerdiń sáykesligine, ıssı yamasa suwıq reńlerge qatnasına itibar beriń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Kvadrat, sheńber, tórtmúyeshlik formasındaǵı naǵıslardıń parqı neden ibarat?
2. Sheńber túrindegi naǵıs qayerlerde ushıraydı?

Úyge tapsırma:

1. Sheńber formasındaǵı naǵıstı juwmaqlap keliw.
2. Ózińizdiń úyińizde ámeliy óner buyımlarındaǵı naǵıs úlgilerin taqlań.

«SEBET KÓTERGEN QIZ» TEMASINDA KOMPOZICIYA ISLEW

Xalqımız ázelden nandı qádirlep keledi. Nanlardıń obi (artqan) nan, pátir nan, shıjıqlı nan, lochira nan, shır-may nan, góshli nan, sawǵa nan hám basqa kóplegen túrleri bar. Tandırdan jańa alınǵan, ıssı, porsıldaq nan hám gúlsheler kóbinshe asxanadan úyge sebette alıp kelinesi.

Kompoziciya elementlerin tabıwda esińizge saqlap qalǵanlarıńızdı, bazardaǵı nan satıwshı qatarların kóz aldırıńızǵa keltirseńiz kompoziciya dúziwińizge ańsat boladı.

Bul sabaqta «Sebet kótergen qız» temasında kom-

poziciya isleysiz. 61-a súwrette sebet kótergen qızdıń ózi (xudojnik U. Sulaymanov), 61-b súwrette bolsa qızdıń qaptal hám arqa táreplerindegi fon birgelikte súwretlengen. Birinshi sabaqta arqa fon – háwliniń bir bólegi, asxana, ondaqı oshaq-tandırlar kórinisi súwretlense, ekinshi sabaqta sebet kóterip kiyatırǵan qızdıń súwretin qosıp, pútin kompoziciya jaratasız. Siz úlgidegidey kompoziciyanı islewińiz shárt emes, bálkim óz betinshe temada basqa kórinistegi súwretti salıwıńız múmkin.

Asxanalar kóbinshe jazǵı hám qısqı boladı. Súwret

61-súwret. Sebet kótergen qız.

salıw waqtında belgili ózbek xudojnikleri Pavel Benkovtıń «Júzim teriw», «Doslar» (62-súwret), Raxim Axmedovtıń «Meniń háwlim», Abdumannan Yunusovtıń «Háwli» (63-súwret) atamasındaǵı súwretleri menen tańıwıshıǵamız.

Siz, súwretlerdi baqlar ekensiz, arqa fon, birinshi

62-súwret. Pavel Benkov.
Doslar.

63-súwret. Abdumannan
Yunusov. Háwli.

plan, kompoziciya orayın anıqlawǵa háreket etiń. Alınǵan pikirler tiykarında ózińizdiń háwlińiz hám asxanańzıdı qı-yalıy kóz aldıńızǵa keltirip, shala súwret hám eskizler isleysiz.

Asxanada bolıwı kerek bolǵan – tandır, oshaqlardıń ózine tán formasın, qatnasların perspektiva qaǵıydalarına ámel qılǵan halda yaddan eslep sızıwǵa ótesiz. Súwretińizde shelek, otın, balta hám sol sıyaqlı basqa asxana buyımları da qosıp islense, kompoziciya jánede mazmunlıraq shıǵadı.

Eger jazǵı asxana súwretin islep atırǵan bolsańız háwlidegi miyweli terekler, júzimlerdiń qalay jaylasqanlıǵın yadqa túsiriń. Ekinshi sabaqta sebet kóterip kiyatırǵan qızdıń obrazın, birinshi sabaqta salǵan asxana kórinisiniń fonında súwretleysiz. Sonda birinshi planda terek hám tutlardı, ekinshi planda sebet kóterip kiyatırǵan qız, asxananıń ulıwma kórinisi bolsa

úshinshi planda jaylastırıldı. Qızdıń sebet uslap turǵan qollarınıń búgilgen waqıttaǵı xarakterli jaǵdayı, ústindegi milliy kiyim, sebet hám ondaǵı nanlar basqıshpa-basqısh qatnaslarǵa ámel qılıp sızladı.

Kompoziciya qálemde súwretlengennen keyin boyap juwmaqlanadı. Reń beriwde qızdıń súwreti bórttiriprek, anıǵıraq islense, arqadaǵı fon ashıq reńde islenedi. Kompoziciyanı reńli súwretlewde tiykarǵı hám payda bolǵan reńler, contrast teń, jaqtı jer, saya, yarım saya, reflex sıyaqlı súwretlewshi elementlerge itibarlıraq bolıń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Nannıń túrlerin aytıp berıń.
2. Kolorit degen ne?
3. Úyińizdiń asxanası qanday jaylasqan?

Úyge tapsırma:

1. Birinshi sabaqta «Sebet kótergen qız» kompoziciyası qálemde, ekinshi sabaqta hám úyde reńli suwretlenip tolıq islep juwmaqlanadı.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp alıń.

«TÚYE MENEN BOTALAQ» TEMASINDA MÚSIN SOǴIW

Jańa tuwılǵan buzaw, qozı yamasa ilaqtı ózgeshe mehir menen tamasha qılamız. Tap sonday, tay yamasa botalaqda júdá sulıw boladı.

Haywanlardı súwretlew teması áyyemgi zamanlarda da házir de súwretlew óneriniń eń qızıǵarlı janrlarınan biri bolıp kelgen. Áyyemgi Mısırda Sfinkslardıń tas-tan islengen úlken músinleri, Samarqand qalasındaǵı Sherdar medresesiniń bas esigine soǵılǵan arıslan hám jayrannıń kórinisi, arxeologiyalıq qazılmalar waqtında tabılǵan gúlalshılıq hám zergerlik buyımlarındaǵı súwretler hám adamlar menen haywanlar ortasında baylanıslar bar ekenligin bildiredi.

Animalistikalıq janr músinshilikte de keń súwretlenedi. Ásirese, dekorativ músinshilikte túrli oynshıqlar kórinisindegi haywanlardıń súwretine keń orın berilgen (64-súwret). Xalıq ustalarınan Usta Joraqulov, Abdiraxim Muxtarov, Xamrabibi Raximovalardıń jumısları Ózbekistanda ǵana emes, shet ellerde de belgili. Olardıń dóretpeleri kishi kólemdegi dekorativ músinler, úshpelekler bolǵanlıǵı ushın músinshiliktiń bul túri **mayda plastika** dep te ataladı.

Mayda plastikadan basqasharaq qol-ónerli músinshilikte animalistikalıq janrda islenetin dóretpeler **realistikalıq usılda** jaratıladı.

Ózbekistanlı músinshiler A.Baymatovtıń «Botalaq», Turk-

64-súwret. Shaxnoza Múminova. Nasritdin Ápendi.

men Esanovtıń «Shopan bala» atlı músınlerin (47-súwret) dıqqat penen baqlasańız, siz búgingi sa-baqta islewıńız kerek bolǵan túye músinin súwretlewıńız ańsat boladı.

Túye músinin islewge kirisiwden aldın túyeler haqqındaǵı túsiniǵıńızdı ózine tán obzor sıpatında kóz aldırızǵa keltiriwge háreket etiń. Túye músinin islewde onıń órkeshlerine itibar beriń, yaǵnıy olar bir hám eki órkeshli boladı (65-súwret).

Áyyemgi súwretler, solardan Shıǵıs minaturalarında da, zamanagóy minaturalarında da túye súwreti xudojnikler tárepińen kóp qollanıladı (66-súwret).

Músindi islewge kirisiwden aldın onıń kórinisin anıq kóz aldırızǵa keltiriw ushın qálem menen qaǵazǵa qaralap alasız. Onda túyenıń dene bólekleriniń óz ara

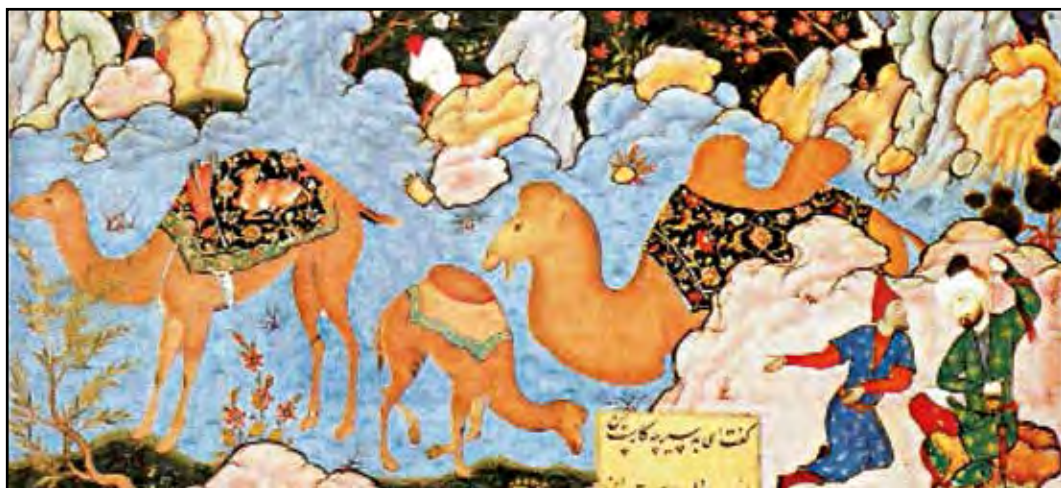

Xamrabibi Raximova

1896-jılı Vabkent rayonında tuwılǵan. Dástúriy mayda túrdegi saz ılaydan islengen oynshıqlardı soǵıwshı músınshi gúlal. Onıń dóretpeleri at, pil, eshek, tay, qozı, qoshqar, ápsana qusı hám haywanlar túrindegi mayda plastika hám úshpeleklerden ibarat bolıp, olardıń kórinisinde yumor bar. Xamrabibi ananıń dóretpeleri Parijdegi Luvr, Sankt-Peterburgdaǵı Ermitaj jáne Italiyadaǵı Jáhán keramika muzeylerinen orın alǵan.

65-súwret. Túye menen botalaq.

66-súwret. Túyeler kórinisi. Safaviyeler dáwirinde islengen minaturadan kórinis.

67-súwret. Shaxlo Yusupova. «Túye menen botalaq»
músinin soǵıw basqıshları.

qatnasların anıqlastırıp, sońınan olarǵa mas tárizde plastilinnen bóleksheler tayarlap alasız, yaǵnıy onıń eń úlken bólegi – denesin, basın, ayaqları, órkeshi hám quyırǵın óz aldına islep, sońınan olardı birlestirip shıǵasız (67-súwret). Óz jumısıńızdı soǵıwda úlgidegi súwretten paydalanıwıńız múmkin. Músin bóleklerin bir-birine jabıstırıp alǵannan keyin oǵan ulıwma islew beriledi. Onda siz aǵash stek járdeminde artıqsha jerlerin kesip, qırqıp alıp taslaysız, kerisinshe, az jer-

68-súwret. «Suwin» músini.

lerin toltırıp, súwrettiń haqıyqıy kórinisin kórsetiwge háreket etiń. Eger siz kórinisti úlkenirek ólshemde islep atırǵan bolsańız jumsaq sımnan karkas islep alıń.

Óz kompoziciyańızdı islewde 68-súwrettegi «Suwin» atlı plastilinnen soǵılǵan músinlerden iskerligińizde paydalanıwıńız múmkin.

Plastilin yamasa ılay menen islew waqtında taza-ıqqa júdá itibar beriń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Mayda plastika degen ne?
2. Mayda plastikadan dóretpeler jaratqan gúlalshılardan kimlerdi bilesiz?

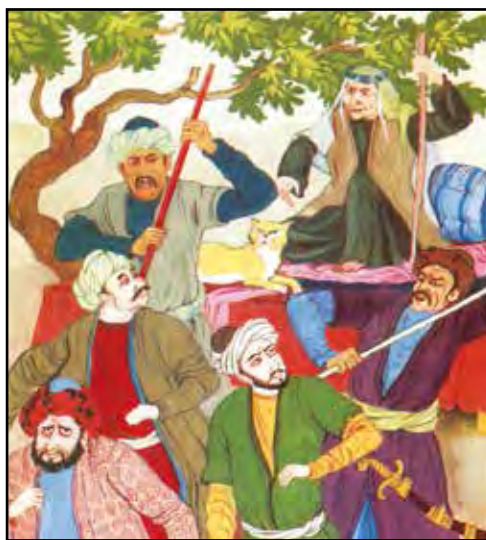
Úyge tapsırma:

1. Klasta baslağan túyeniń músinin juwmaqlań.
2. Atamalar dápterine ajratıp jazılğan sózlerdi jazıp alıń.
3. Qábiletli balalar ushın: túye súwretlengen óz be-tinshe kompoziciya-músin soǵıw.

«UR, TOQPAQ» ERTEGINIŃ TIYKARINDA ILLYUSTRACIYA ISLEW

Adamzattıń eń ullı oylap tabıwlarınan biri bul ki-tap bolıp esaplanadı. Shıraylı súwretler menen be-zelgen kitaplardı kórgenińizde ózine tán zawıq alasız. «Shıra uslağan pıshıq» (69-súwret), «Ziyat batır» atlı ózbek xalıq erteklerine xudojnik Abduqaxar Maxka-mov ájayıp illyustraciyalar islegen.

Xudojnik ózi illyustraciya islep atırǵan ádebiy dóretpeniń mazmunı menen tanısıp shıǵar eken, ill-yustraciya ushın tema bolatuǵın táreplerin ózine bel-gilep aladı. Bul este saqlawları tiykarında bir nesh-she variantda shala súwretler isleydi. Shala islengen súwretler tiykarında ádebiy dóretpе mazmunına say keletuǵın kompoziciyalar isleydi. Usı kompoziciyalardıń

69-súwret. Abduqaxar Maxkamov. «Shira uslağan pishiq» ertegine islengen illyustraciyalar.

eń sáykeslerin illyustraciyanıń juwmaqlawshı variantı túrinde isleydi. Siz de usınılıp atırǵan ertekke illyustraciya islew procesin baslawdan aldın onıń mazmunın analiz etiń. Oqıǵanlarıńızdı yamasa televizorda tamasha qılǵan multfilmlerdi eslewge háreket etiń.

Ilyustraciyanıń juwmaqlawshı kompoziciyasın islewde illyustraciyanı xudojniklerdiń jumısların dıqqat penen baqlań (69-71-súwretler).

Búgingi sabaqta sizge «Ur, toqpaq» ertegine illyustraciya islew wazıypası beriledi. Muǵallimińiz benen másláhátlesken halda siz ózińizge maqul bolǵan basqa erteklerdi de tańlawıńız múmkin. Demek «Ur, toqpaq» ertegine illyustraciya islewge kirisiwden aldın

70-súwret. Zilala Sulaymanova. Ğafur Ğulamniń «Sum bala» qissasına islengen illyustraciyalar.

«Ur, toqpaq» erteginiń qahramanların esleń. Olardıń kórinisin qalay kórsetken bolar edińiz?

Illyustraciya kompoziciyasın oylawda jaqsılıqtıń ja-manlıq, jawızlıq ústinen jeńiwin este tutıń.

«Ur, toqpaq» erteginde ğarrı awshınıń basınan ke-shirgenleri ayıladı. Bir kúni awshı ğarrınıń torına láylek ilinedi. Láylek awshıdan onı bosatwın, esesine onıń úsh tilegin ornılawdı aytadı. Ğarrı láylekti bosatadı.

Bir kúni turmısında qıynshılıq bolǵanlıǵı sebepli ǵarrı láylektiń aldına keledi.

Láylek ǵarrıǵa birinshi náwbette ashıl dasturxan, ekinshi márte kelgeninde bolsa qaynawshı gúze sawǵa etedi. Ǵarrınıń jolda jaman adamlardıń sumlıqları sebepli aldanıp qalıp atırǵaninan xabar tapqan láylek oǵan ur toqpaq beredi. Ǵarrı ur toqpaqtıń járdeminde haqıyqattı bilip aladı. Sumlıqlı bay bolsa ǵarrınıń zatların qaytıp beredi. Aytıp ótilgen **syujet** tiykarında ertektiń mazmunına

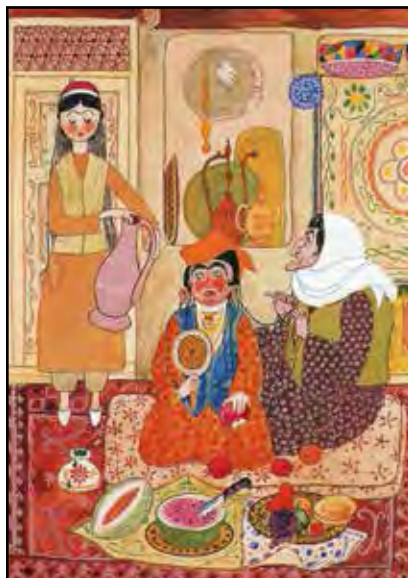
sáykes súwretlew obrazların izleń. Onda tómendegi jaǵdaylarǵa itibar beriwińiz múmkin:

1. Awshı ǵarrınıń láylek penen birinshi ushıraswın qanday kóz aldırızǵa keltire alasız?

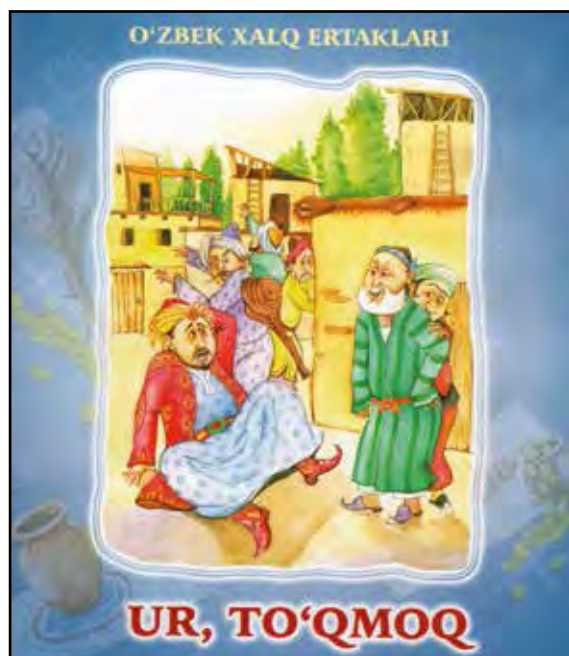
2. Láylektiń aldına ketip baratırǵan awshı ǵarrı jolda kimlerdi ushıratadı?

3. Sawǵa menen láylektiń aldınan qaytıp baratırǵan ǵarrı qanday waqıyalardı basınan keshiredi?

Joqarıdaǵı sorawlardıń tiykarında illyustraciyanıń bir neshshe variantların usınıwımız múmkin. Mısalı birinshi variantta awshınıń torına ilingen láylek penen birinshi ushıraswı; ekinshi variantta awshınıń jolda

71-súwret. Telman Muxamedov. «Zumrad hám Qımbat» ertegine islengen illyustraciya.

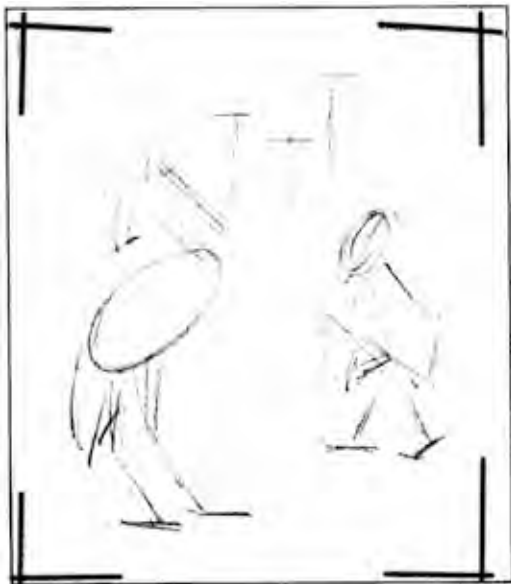

72-súwret. I. Xalxojaev.
«Ur, toqpaq» ertegine islen-
gen illyustraciya.

shopanlar menen ushırasıwı; úshinshi variantta awshı hám mákkar baydıń ushırasıwı; tórtinshi variantta bolsa ur toqpaq sumlıqlı baydı jazalap atırǵan halatı súwretleniwi múmkin. Bunnan basqa siz óz betińizshe basqa **epizodti** da alıwıńız múmkin (72-súwret).

Súwret salıwǵa kirisiwden aldın súwretti qaǵazdıń betinde jaylastırwǵa óz aldına itibar beriń (73-súwret).

Kompoziciyanı reńli súwretlewde de perspektiva qaǵıydalarına ámel qılınadı. Eger jumısıńızdı akvarel boyawlarında islep atırǵan bolsańız, ashıq reńlerde basqısh penen boyawıńız kerek. Hár bir basqısh-

73-súwret. «Ur, toqpaq» ertegine illyustraciya islew bas-qışları.

ta reńlerdi toyǵınlastırıp barasız. Jáne reńlerdiń mánislerine de itibar beriń. Bul sizge jaqsı hám ja-man qahramanlardıń obrazın ashıp beriwge járdem beredi.

Jumıs barısında tazalıqqa júdá itibarlı bolıń. Suwdı artıqsha obal qılmań.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Kitaptı bezewshi belgili xudojniklerden kimlerdi bilesiz?
2. Erteklerde islengen illyustraciyalar basqa kitaplarda islengen illyustraciyalardan nesi menen parıq qıladı?

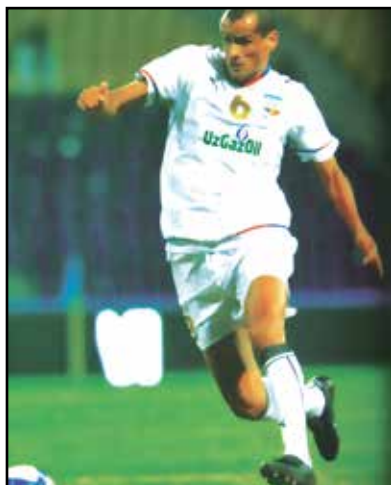
Úyge tapsırma:

1. Birinshi sabaqta illyustraciyanıń qálemde sızılǵan súwretin, ekinshi sabaqta bolsa reńli súwretlengen variantın juwmaqlaw.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp alıń.

«FUTBOLSHÍ» TEMASÍNDÁ MÚSIN SOǴIW

Sport túrleriniń ishinde eń belgilisi futbol bolıp esaplanadı. Sonıń ushın da onı «Millionlar oyını» dep ataydı.

Ózbekistanda birinshi futbol komandası 1912-jılı Qoqan qalasında «Muzkomanda» atı menen dúzilgen bolsa, búgingi kúnde respublikamızdıń bar-

74-súwret. Futbol oynlarinnan kórinisler

liq wálayatlarında futbol komandaları bar. Ásirese, gárezsizlik jıllarında mámleketimizde futboldıń rawajlanıwına húkimetimiz tárepinen úlken itibar berilmekte. Sol gárezsizlik jıllarında Ózbekistan milliy saylandı komandası Aziya oynları jeńimpazı bolǵan (1994), jaslar hám jas óspirimler saylandı komandaları bir neshshe márte jáhán chempionatında qatnasıp oyn oynadı. Jas óspirimler saylandı komandası Aziya birinshiliginiń altın hám gúmis medallarına iye bolǵan.

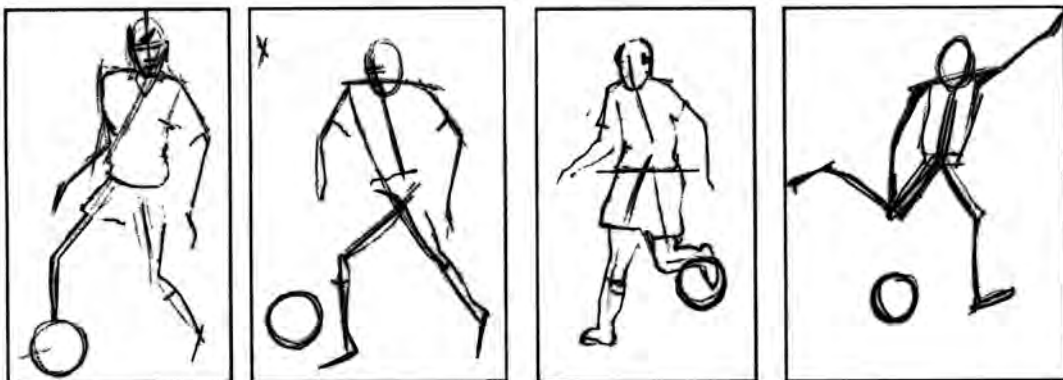
Futbol oynların televizor arqalı kóp kórgensiz. Sol sebepli siz futbolda qanday jaǵdaylar bolıwın, futbolshılar qanday háreketler islewin jaqsı bilesiz (74-súwret). Siziń bul túsinigińiz futbolshı temasında músin soǵıwırızda payda beredi.

Ayırımlarıńız jáhán futbolınıń juldızları – Pele, Maradona, Ronaldo, Zidan, Bekxman, Messi, ózbekistanlı

Biradar Abduraimov, Gennadiy Krasnickiy, Mirjalal Qasimov, Server Jeparov, Adil Axmedovlardıń súwretlerin jıynap júresiz. Sol súwretlerdegi qahramanlarıńızdıń halatın eske alsañız, isleytuǵın kompoziciyanıń she-shimin tabıwıńız ańsat boladı.

Futbolshı músinin soǵıwda onı qaysı **poziciya-da** oynawına da itibar beriw kerek boladı. Misalı, dárwazamannıń topqa juwırıp baratırǵan, qorǵawshınıń qarsılas hújimshiden toptı alıp qoyıp atırǵan, yarım qorǵawshınıń qarsılastı aldap ótip atırǵan, hújimshiniń bolsa topqa soqqı berip atırǵan halatların súwretlew múmkin (75-súwret). Tema variantın tańlap alǵanıńızdan keyin ilay yamasa plastilinnen futbolshı gewdesiniń bası, qolları, ayaǵı, denesi ushın qatnaslardan kelip shıqqan halda ajratıp alasız. Olardıń kórinisin (formaların) soǵıp alǵanıńızdan keyin gewde bólegine birlestirip shıǵasız.

Soǵılǵan músinniń kemshilikleri aǵash yamasa plastmassa steklar járdeminde jonıw, qırıp alıp taslaw yamasa jabıstırıp shıǵıw arqalı joq qılınadı.

75-súwret. Futbolshı háreketleriniń qaralamaları.

76-súwret. Shaxlo Yusupova. Futbolshı músinin soǵw basqıshları.

Eger músindi úlkenirek kólemde islemekshi bolsańız, onıń bekkemligin támiyinlew ushın sımnan **karkas** – tirewish islep alasız jáne gewde bóleklerin oǵan jabıstırıp shıǵasız (75-súwret).

Futbolshı músinin soǵıwda úlgide keltirilgen illyust-raciyadan paydalanıwıńız múmkin.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Jáhánnıń belgili futbol komandaları jánede fut-bolshılarınan kimlerdi bilesiz?
2. Ózbekistanlı ataqlı futbolshılardan kimlerdi bilesiz?
3. Músin bekkem bolıwı ushın ne qıladı?

Úyge tapsırma:

1. Futbol temasında plastilin yamasa ılaydan óz be-tinshe kompoziciya isleń.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi ja-zıp keliń.
3. Talantlı balalar ushın tapsırma: eki figuralı «Fut-bolshılar» temasında músın soǵıń.

«NAWRİZ BAYRAMI» TEMASINDA KOMPOZICIYA ISLEW

Nawrız áyyem zamanlardan beri Shıǵıs mám-letlerinde báhár bayramı, jasarıw máwsimi túrinde keń belgilenip kelinedi. Nawrız haqqında xalqımız kóplegen ráwiyatlar toqıǵan.

Báhár, nawrız teması xudojnikler dóretiwshiliginde de áhmiyetli orın tutadı. Ózbekistan súwretlew óneri

77-súwret. Súmelek seyili.

tariyxında Ural Tansıqbaev, Nikolay Karaxan, Raxim Axmedov, Nemat Qozıbaev, Abidjan Bakirov, Abdivali Muminov sıyaqlı xudojniklerdiń dóretpelerinde báhár teması ózine tán kóriniste súwretlengen.

Siz islemekshi bolǵan kompoziciyada Nawrızdıń ózine tán elementleri – endi ǵana shıǵıp kiyatırǵan kók shópler, gúllegen badam, erik hám shabdaldıń shaqaları, báhár haqqında átirapqa xabar tarqatıp atırǵanday aspanda uship júrgen qarlıǵashlar, dalalarda shólkemlestirilgen ulıwma xalıqlıq bayramları, seyiller, kempir apalarımız tayarlap atırǵan súmelekler, gúres yamasa ilaq oyunları, baqsılar, túrli folklor ansamblleriniń shıǵıwları kórsetilgen tema bolıwı múmkin. Sonday-aq, Nawrız haqqında ata-babalarımız aytıp bergen ráwiyatlardıń mazmunı da siz islep atırǵan kompoziciyaǵa tema bolıwı múmkin. Álbette, Nawrızdıń tiykarǵı teması – bul súmelek (77-súwret).

78-súwret. Islamjan Raxmanov. «Súmelek» temasındaǵı kompoziciya qaralaması.

78-súwret. Qatarlarınızdıń jumısınan úlgi.

Joqarıda sizge esletilgen variantlardı jaqsılap oylap, ózińiz ushın tema tańlań. Áhmiyetlisi, ilajı barınsha ózińiz kórgen waqıyalardı súwretlewge háreket etiń. Muǵallimińiz benen kelisken halda kompoziciyaǵa «Nawrız seyili», «Pátpelek ushırıw», «Súmelek» temalarınıń birewin tańlawıńız múmkin (78-79-súwretler).

Jumıstı hár dayımǵıday jeńil sızıqlardıń járdeminde qaralama eskiz sızıp alıwdan baslaysız. Olardı ulıwmalastırıp, juwmaqlawshı kompoziciya variantın tawıp alǵannan soń, onı boyawǵa kirisesiz. Aldın adamlardıń súwreti, yaǵnıy kompoziciyanıń birinshi plandaǵı tiykarǵı elementlerin, sońınan átirapdaǵı elementlerdi basqışpa-basqış boyap shıǵasız. Bul aldın adamlardı islep bolıp, keyin basqasın islew degeni emes. Tek belgili izbe-izlikte basqışpa-basqış jumıstı juwmaqlaysız. Jumıs barısında taza reńlerden paydalanıw, súwretlew

óneriniń perspektiva, jaqtı-saya, qatnaslar, reńlerdiń bir-birine óz ara tásiri sıyaqlı nızamlılıqlarına ámel qılıw-
dı umıtpań.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Nawrız bayramı qashan belgilenedi?
2. Nawrız temasında dóretpeleri bar xudojniklerden kimlerdi bilesiz?
3. Nawrızda qanday jıyınlar ótkeriledi?
4. Báhárde tayarlanatuǵın qanday awqatlardı bilesiz?

Úyge tapsırma:

1. Nawrızǵa tiyisli kompoziciyanı birinshi sabaqta qálemde sızıp, ekinshi sabaqta boyap juwmaqlań.
2. Atamalar dápterine Nawrız seyilinde ótkiziletuǵın tamasha atları hám báhár awqatların jazıp qoyıń.

3-BAQLAW JUMISI

I. Teoriyalıq bilimińizdi bekkemleń.

1. Ne sebepten qıs kúnleri jawǵan qardıń reńi ózgeredi?
2. Stilizaciya degen ne?
3. Ataqlı futbolshılardan kimlerdi bilesiz?

II. Aqılıńızdı sınap kóriń.

1. **Tashkent, Samarqand, Shaxrisabz qalalarındaǵı Ámir Temur músinleriniń avtorı kim?**
A) Raxim Axmedov
B) Ilxam Jabbarov
C) Azamat Xatamov
D) Qutlıq Basharov
2. **Kıtap grafikasına tiyisli termin qaysı juwapta durıs kórsetilgen?**
A) boyaw
B) plastilin
C) illyustraciya
D) panno

3. *Músinshilikke tiyisli termindi anıqlań.*

- A) boyaw
- B) girix
- C) plastilin
- D) naǵıs

4. «*Oyinniń tuwılıwı*» *dóretpesiniń avtorı kim?*

- A) Nemat Qozıbaev
- B) Raxim Axmedov
- C) Baxadır Jalalov
- D) Ural Tansıqbaev

«**TAWDA BÁHÁR**» **TEMASÍNDÁ KOMPOZICIYA ISLEW**

Ashıq tabiyat qoyında naturadan sulıw súwretler sızıw xudojnikten úlken sheberlikti talap etedi. Biraq sonday xudojnikler bar, olar taw hám toǵaylardı, teńiz hám dáryalardı, baǵ hám dalalardı, shól hám sahralardı, sulıw etip súwretleydi. Xudojniklerdiń de óziniń jaqsı kóretuǵın máwsimi, kún waqtı boladı. Xalıq xudojnigi akademik Ural Tansıqbaevtı Ózbekistan kórinisiniń jırshısı dep ataydı. Ol óziniń dóretpelerinen birewin «Meniń qosıǵım» (80-súwret) dep atawı da onı Ózbekistanniń tákírarlanbas tábiyattıń jırshısı ekenliginen belgi beredi. Onıń «Ózbekistanda mart», «Tawda», «Tawlarda báhár» atlı dóretpelerinde elimizdiń báhár máwsimindegi gózzal tábiyatı joqarı sheberlik penen súwretlengen.

Xudojniklerden Nikolay Karaxan, Raxim Axmedov, Nemat Qozıbaev (82-súwret), Ánwar Mirsaatov, Abidjan Bakirov (83-súwret), Ğafur Abdiraxmanov, Abduvali Muminov, Ortiqali Qazaqov, Yanis Salpinkidi, Dilyus Ima-

80-súwret. Urol Tansiqbaev.
Meniñ qosım.

81-súwret. Nemat Qozibaev.
Aqtasta báhár.

Nemat Qozibaev

Ózbekistan xalıq xudojnigi Ózbekistan Kórkem óner akademigi, «El jurıt húrmeti» ordeni iyesi. 1929-jılı Fergana qalasında tuwılğan. 1953-jılı I.Repin atındağı Leningrad xudojniklik, músinshilik hám arxitekturashılıq institutın tamamlağan.

N.Qozibaev kórkem ónerdiñ barlıq janlarında islegen. Dóretpeleri respublikamız hám shet el muzeylerinde saqlanadı. Onıñ «Nodirabegim», «Abdulla Qodiriy», «Nawayı hám Sultan Xuseyn» sıyaqlı kórinisleri, «Izlewshiler», «Shopanlar aldında» sıyaqlı turmıslıq janndağı dóretpeleri Ózbekistan kórkem óneriniñ qımbatlı úlgilerine kiredi.

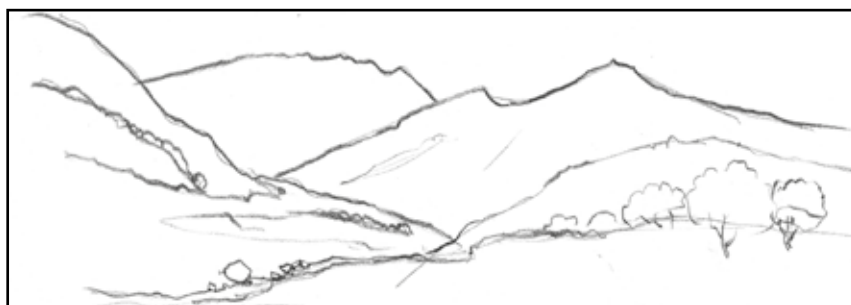

82-súwret. Nemat Qozibaev. Tań.

83-súwret. Abidjan Bakirov. Erik güllegende.

84-súwret. Asqarali Sulaymanov. «Tawda báhár» temasında kompoziciya islew basqışları.

mov, Muxammadiyar Tashmuradovlardıń dóretpelerinde elimizdiń tábiyatı ózine tán súwretlengen.

Tawda báhár temasında kompoziciya islewge kirisiw-den aldın siz yadıńızdağı súwretleniwdi tiklewge háreket etiń. Ózbekistannıń kóplegen jerleri tawlıqlardan ibarat. Ásirese, Tashkent wálayatınıń Bostanlıq, Gazalkent rayonlarındağı, Fergána alabındağı, Jizzax-Samarqand jolındağı, Qashqadárya hám Surxandárya oazisindegi tawlı kórinislerdi ózińiz kórgen bolıwıńız múmkin. Onnan basqa xudojniklerdiń kórinis janrındağı dóretpelerinen basqa televizor arqalı, kitaplardağı illyustraciyalar arqalı kóp márte kórgensiz. Siz kórgenlerińizdi esleń. Sonda sizde kompoziciya variantları ushın tema tabıw ańsat boladı.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Báhár temasında kórinis dóretpelerin jaratqan qaysı xudojniklerdi jáne olardıń qanday dóretpelerin bilesiz?
2. Ózbekistanlıq qaysı xudojnik óziniń kórinis janrında jaratılğan dóretpelerinen birin «Meniń qosıgım» dep atağan?
3. Ózbekistannıń qaysı wálayatlarında tawlı kórinislerdi kóriw múmkin?

Úyge tapsırma:

1. «Tawda báhár» kompoziciyasın boyap juwmaqlań.
2. Atamalar dápterine ajratıp kórsetilgen sózlerdi jazıp alıń.

IV SHEREK

«BÁHÁR GÜLLERİ» TEMASINDA KOMPOZICIYA ISLEW

Báhár teması jańadan ósip shıqqan kók shópler, dalalardı gilemdey qaplağan lala qızgaldaqlar, qızgılt, aq hám sıya reńli bolıp güllegen badam, erik, shabdal hám almalarđın kórinisti súwretlewshi xudojnik tárepinen súwretlengen dóretpelerinde emes, onı báhár ósimlikleriniń kórinisi sıpatındağı natyurmort dóretpelerinde de kóriw múmkin. Abidjan Bakirovtrń

85-súwret. Abidjan Bakirov.
Erik gúli.

86-súwret. Lev Reznikov.
Báhár.

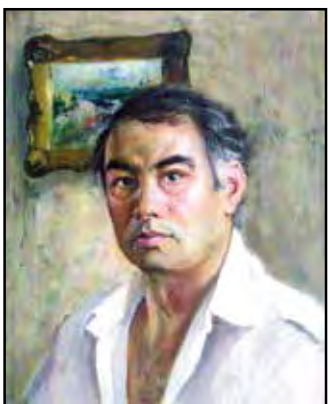

87-súwret. Abidjan Bakirov. Lala qızgaldaq.

88-súwret. Artıqalı Qazaqov. Báhár güli nastarin.

«Erik güli» (85-súwret), Lev Reznikovtıń «Báhár» (86-súwret), Abidjan Bakirovtıń «Lala qızgaldaqlar»

Abidjan Bakirov

Ózbekistan xalıq xudojnigi, 1941-jılı 19-martta Andijan qalasında tuwılǵan. Respublika Xudojniklik kolleji jáne Tashkent teatr hám xudojniklik institutı (házirgi Kamolitdin Bexzad atındaǵı Milliy xudojnik hám dizayn institutı)ńın akademik Raxim Axmedov ustaxanasında tamamlaǵan. Ózbekistan súwretlew óneri tariyxında ullı shaxslar hám zamanlaslar portretleri, iri kórinisler jáne natyurmort janrındaǵı dóretpeleri menen belgili orın iyelegen. Shıǵıstıń ullı bilimdanı Beruniy, xalıq artisti Abbas Bakirovtıń portretleri, «Shaximardanda gúz», «Nawrız» temasındaǵı kórinis janrındaǵı, «Gúzgi natyurmort» atlı natyurmort janrındaǵı dóretpeleri usılarǵa kiredi.

(87-súwret), Artıqalı Qazaqovtıń «Báhár gúli nastarin» (88-súwret) atlı natyurmortların dıqqat penen baqlasańız buǵan isenim payda etesiz.

Báhárgi gúller temasında natyurmort janrındaǵı dóretpelerdi Raxim Axmedov, Yuriy Talkin sıyaqlı xudojnikler de jaratqan.

Demek, báhár gúlleri temasındaǵı kompoziciya islewdiń túrli variantları bolwı múmkin eken. Onda siz natyurmort janrın tiykarǵı janr sıpatında alıp, báhár kórinisin tolıǵıraq kórsetiw ushın qosımsha elementlerden paydalanıwıńız múmkin. Siz islep atırǵan kompoziciyanıń tiykarǵı elementi sıpatında ataqlı xudoj-

89-súwret. Ravshan Asranov. Natyurmort.

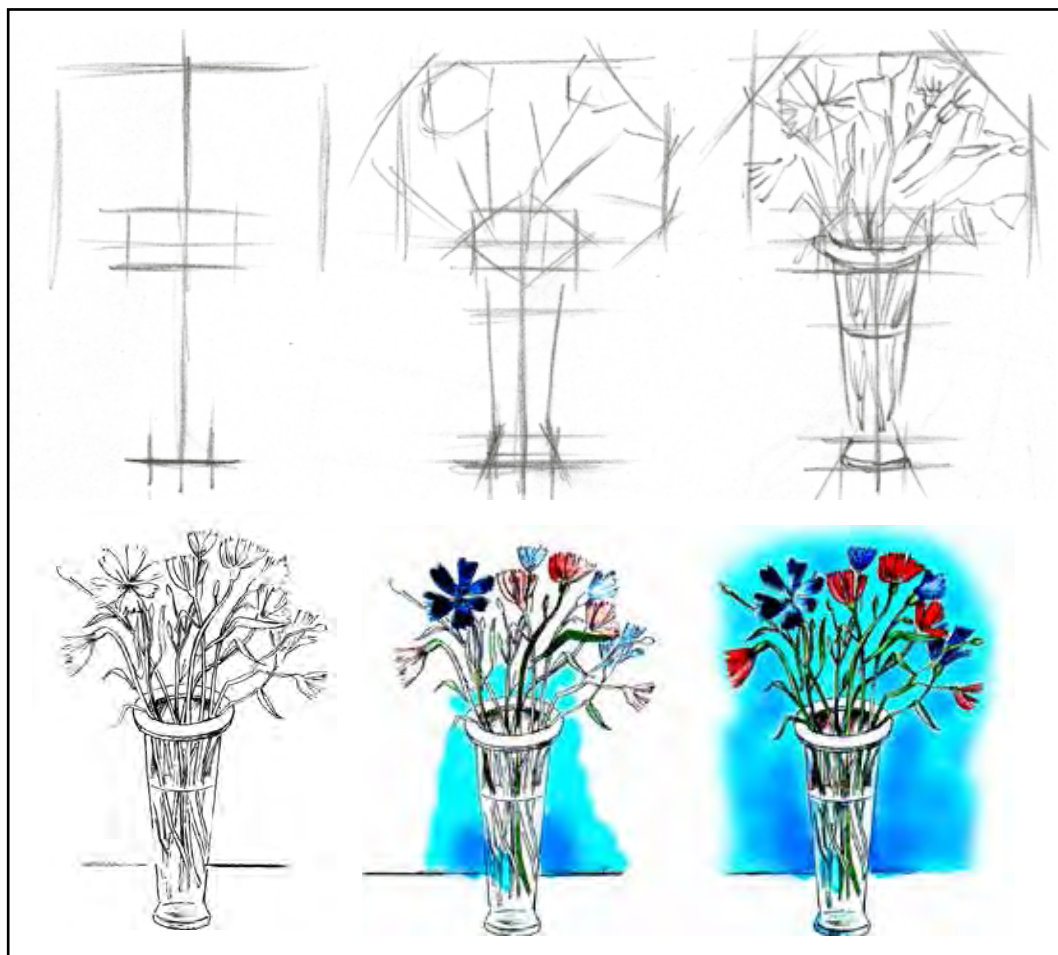
90-súwret. Janpolat Basharov. Báhárgi keypiyat.

nikler tárepinen súwretlengen lala qızgaldaqlar, basqa báhár gúlleri, eriktiń gúllegen shaqası qosımsha element sıpatında aynadan kórinip turǵan tábiyattıń kórinisi bolıwı múmkin. Esletip ótilgenlerge qosımsha túrde jáne qaysı elementlerden paydalanıw múmkin? Bul processte xudojniklerdiń báhár temasındaǵı natyurmortları hám basqa kompoziciyalarınan paydalanıwıńız da múmkin (88-89-súwretler).

Islep atırǵan kompoziciyańızdıń teması hám mazmunın jaqsılap oylap alǵannan keyin qálemde kompoziciyanıń bir neshshe shala variantların eskiz tárizinde sızıp alıń. Eskizlerdiń hár birinen ayırım elementlerdi alǵan halda kompoziciyanıń juwmaqlawshı variantın qálemde sızıp alıń (91-92-súwretler).

91-súwret. «Báhár gúlleri» temasında natyurmort islew basqıshlarınan úlgiler.

91-súwret. «Báhár gülleri» kompoziciyasın islew basqışları.

Kompoziciyanıń qálemdegi variantın belgilengen qaǵıydalar tiykarında súwretlep alǵannan keyin, onı reńlerge boyawdı orınlawǵa kirisıń. Reńge boyaw waqtında báhardı kórsetiwshi reńlerden paydalanıwǵa háreket etiń. Eger reńge boyawdı akvarel boyawlar-da islep atırǵan bolsańız dáslep suyıǵıraq, ashıǵıraq reńler menen isleń. Reńlerdi áste toyǵınlastırıp barıp

naturaniń haqıyqıy reńine salıstırıp barasız. Reńlerdi bir-birine aralastırıp qosımsha reńdi payda etiwde olardıń kir bolıp ketiwine jol qoymań. Kompoziciyanı aralas texnikada, yaǵnıy akvarel jánede guash boyawlarında islewıńız sizge contrast reńlerden paydalanıwıńız ushın kóbirek imkaniyat beredi. Kompoziciyanıń ayırım jerlerin, mısalı, fondı toyǵın reńde boyap alıp, guash hám akvarel boyawı aralaspalarınan payda etilgen ashıq reńlerdi sol jerge súrtseńız reńler kontrastınıń esabına reń tárepinen sulıw kórinis payda boladı.

Kompoziciyanıń tiykarǵı bólimlerin, úlken táreplerin reń menen islep alǵanıńızdan keyin ayırım detallardı islewge kirisiń. Eger úlken táreplerin boyawǵa anıq reńlerden azraq paydalanǵan bolsańız, detallardı islew waqtında ilajı barınsha taza hám ashıq reńlerden paydalanıwǵa háreket etiń. Sebep báhár gúlleriniń barlıǵı ashıq reńde boladı.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Báhár temasında kompoziciya jaratqan qaysı xudojniklerdi jáne olardıń qaysı dóretpelerin bilesiz?
- 2 Báhár máwsiminde Ózbekistan tábiyatında qanday reńlerdi kóbirek ushıratıwımız múmkin?

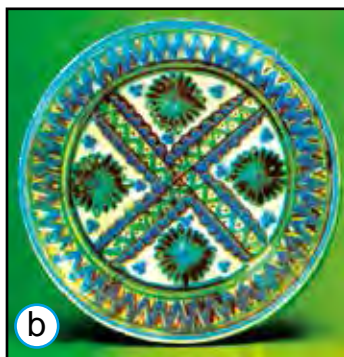

Úyge tapsırma:

«Báhár gúlleri» kompoziciyasın reńli súwretlep juwmaqlań.

İLAYDAN SOĞILĠAN TABAQ USHIN NAĠIS SALIW

Ózbekistanniń gúlalshılıq sanaatı uzaq tariyxqa iye. İlaydan ıdıs soġıwshılıq (sopoldozlik) gúlalshılıqtıń eń keń tarqalġan túrlerinen biri bolıp esaplanadı. Sonıń ushın ılaydan ıdıs soġıwshılıq (sopoldozlik) buyımların Ózbekistanniń hár bir shańaraġında ushıratıw múmkin (93-súwret). İlaydan islengen tabaq, lawabı kese, shaynek, kese, yamasa tarelkalar óziniń funkciyasına qarap túrli forma hám ólshemlerde islenedi. Sonın ushın olardıń kórkemlik bezegi de hár túrli boladı. İlaydan islengen ıdıslardıń kórkem dóretpе sıpatında imaratlardıń ishki bólimin bezew ushın isletiletuġın túrleri bar. Bunday ılaydan islengen ıdıslardı shet ellik sayaxatshılar, kórkem óner tamashagóyleri elimizden sawġa sıpatında alıp ketedi. Tabaqlardıń sulıw bolıwında olardıń forması hám reńi menen naġısları da óz aldına áhmiyetke iye.

93-súwret. Ózbekistanniń gúlalshılıq mektepleri dóretpelerinen úlgiler: a) Xorezm; b) Rishtan; d) Ġizdiwan.

Ilaydan soǵılǵan tabaq ushin naǵıs soǵıwdan aldın Ózbekistan ilaydan ıdıs soǵıwshılıq (sopolchilik) óneriniń ózine tń tárepleri haqqında bilimińizdi yadıńızda qaytadan tiklewge háreket etiń. Ózbekistanniń Tashkent, Rishtan, Úrgit, Ğúrumsaray, Xiywa gúlalshılıq mektepleri bar. Olar bir-birinen bezew ushin isletetuǵın kórkemlik elementleri, reńleri menen ajralıp turadı.

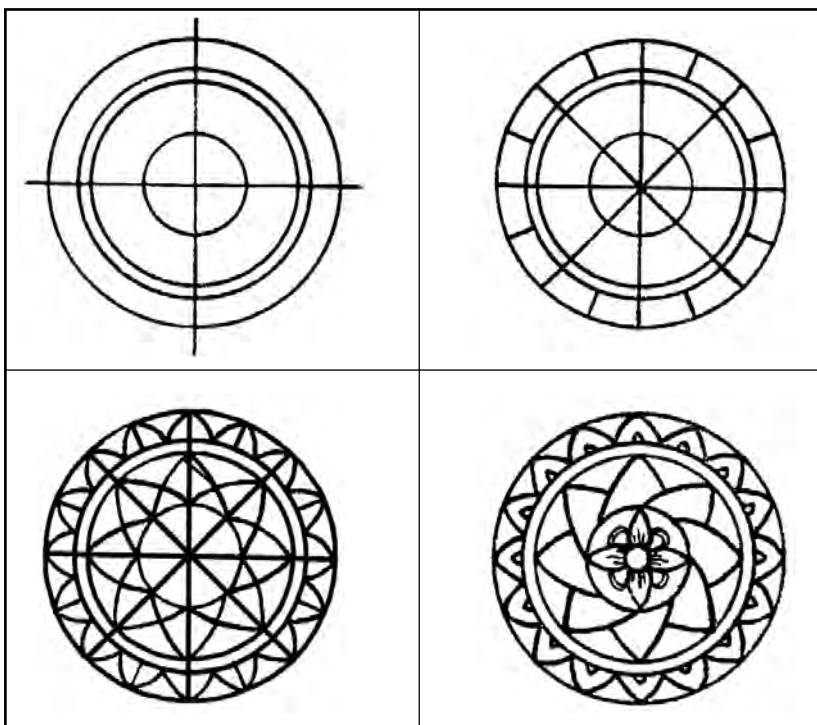
Tabaq hám onıń túrleri haqqındaǵı túsiniklerińizdi tiklep alǵanıńızdan keyin ózińiz islep atırǵan kompoziciya haqqında pikir júrgiziwińiz múmkin. Sonı yadıńızda saqlań, tabaq ushin islenetin naǵıs kompoziciyası siz ekinshi sherekte salǵan sheńber ishindegi naǵıs kompoziciyasına uqsalǵan boladı. Tek onıń elementlerinde ayırmashılıq bolıwı múmkin, yaǵnıy, tabaqtıń kórkemlik jaqtan bezeginde islimiy hám grix naǵısları menen birge, belgili bir mániste qollanılǵan kórinisler de qollanıw múmkin (94-96-súwretler). Demek jumıstı súwret

94-súwret. I. Kamilov.
Quman teması.

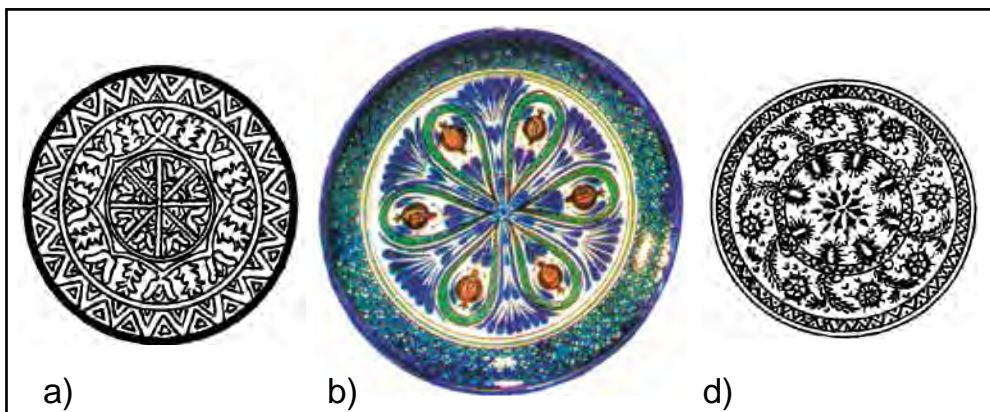

95-súwret. M. Saidov.
Balıq teması.

96-súwret. Ilaydan islengen tabaq ushın naǵıs salıw basqışları.

dápterdiń ortasına dóńgelek sızıwdan baslaysız. Onıń di-
ametri 12 santimetr bolıwı múmkin. Onnan úlken súwret
dápteriniń kólemine tuwra kelmesligi, kishkenesi bolsa
naǵıs soǵıwda qıyınshılıq tuwdırıwı múmkin. Náwbettegi
jumıs dóńgelektiń ishinde dáslepki sheńberden kishirek
jáne bir sheńber sızıwdan ibarat boladı. 97-d súwrette
usta gúlalshı tap sonday jol tutqan. Payda bolǵan
úlken hám kishi dóńgeleklerdiń ortasındaǵı jol sıyaqlı
jerge girix usılda, ishki dóńgelektiń betine bolsa islimiy
naǵıslar berilgen. 97-a súwrette bolsa tabaqtıń beti
dóńgelekler menen úsh bólekke bólip alınǵan.

97-súwret. İlaydan soǵılǵan tabaq ushın naǵıs úlgileri.

Dóńgeleklerdiń sanı qansha bolıwı kerek ekenligi haqqındaǵı sorawǵa juwap tawıp alǵanıńızdan keyin, dóńgelektiń betin teń bóleklerge bólip alasız. Onı eń az bolǵanda tórt bólekke bóliwińiz kerek boladı. Ayırım oqıwshılar dóńgelekti altı yamasa segiz bólekke bóliwi múmkin. Sol bóleklerdiń birewine naǵıs kompoziciyasınıń bir bólegin sızıp alasız. Keyin olardı simmetriyalıq túrde bóleklerdiń basqa bóleklerine de ótkeresiz. Bul processte **kalka** qaǵazdan paydalansańız sheńberdiń hár bir bólegindegi naǵıs bólekleri birdey shıǵadı. 97-b súwrettegi bezewlerdi dıqqat penen baqlań. Usta gúlalshı birdey súwretlerdi altı márte tákirarlaǵan. Demek, usta onı altı teń bóleklerge bólip shıqqan.

İlaydan islengen tabaq ushın islenetuǵın naǵıs kompoziciyasın qálemde sızıp alǵanıńızdan keyin onı boyawǵa kirisiwińiz múmkin. Ádette, naǵıs kompoziciyaları akvarel, guash jáne **tempera** boyawlarında islenedi.

Tabaqta islengen naǵıstı boyawda reńlerdiń túrleri

(issı hám suwıq reńler) jáne kórinisleri (toyǵın hám ashıq)niń kontrastlıǵınan únemli paydalanıwǵa háreket etiń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Ilaydan islengen ıdıslarǵa beriletin kórkemlik bezewler bir-birinen qalay ajralıp turadı?
2. Shet ellik sayaxatshılar jáne ámeliy óner tamashagóyleri ilaydan soǵılǵan tabaqlardı qanday maqsetlerde satıp aladı?
3. Ózbekistannıń qaysı qalalarında gúlalshılıq óneri mektepleri bar?

Úyge tapsırma:

1. Birinshi sabaqta tabaq ushin islenetuǵın kompoziciyanıń qálemde súwretin juwmaqlaw, ekinshi sabaqтан keyin bolsa reńge boyawdı juwmaqlaw.
2. Atamalar dápterine ajratıp jazılǵan sózlerdi jazıp keliw.

«BOKSSHÍ» TEMASINDA MÚSIN SOǒIW

Siz sporttıń hár qıylı túrlerine qızıǵasız. Olardıń ishinde boks ta bar. Sebebi, Ózbekistan sportınıń keń tarqalǵan túrlerinen biri. Sebebi Ózbekistannan dúnyaǵa belgili boksshılar jetisip shıqqan. 1974-jılı Gavana qalasında háwesker boksshılar arasında birinshi jáhán chempionatı ótkerilgende, sıpanıń eń joqarisında

«Tashkent jolbarisi» degen atqa iye Ózbekistanlıq Rufat Rısqiev kóterilgen.

Ásirese gárezsizlik jıllarında Ózbekistanda sporttıń bul túri jedel rawajlanıp bardı. Házir olimpiada chempionı Muxammadqadir Abdullaev, Xasanbay Dosmatov (98-súwret), Shaxobitdin Zoırov, Fazlitdin Ğayıpnazarov (99-súwret), eki márte jáhán chempionları Abbas Ataev, andijanlı Ótkirbek Xaydarov, jáhán chempionatınıń gúmis medal iyeleri Bektemir Melıqoziev, Shaxram Ğıyasovtıń atları pútkil dúnyaǵa belgili.

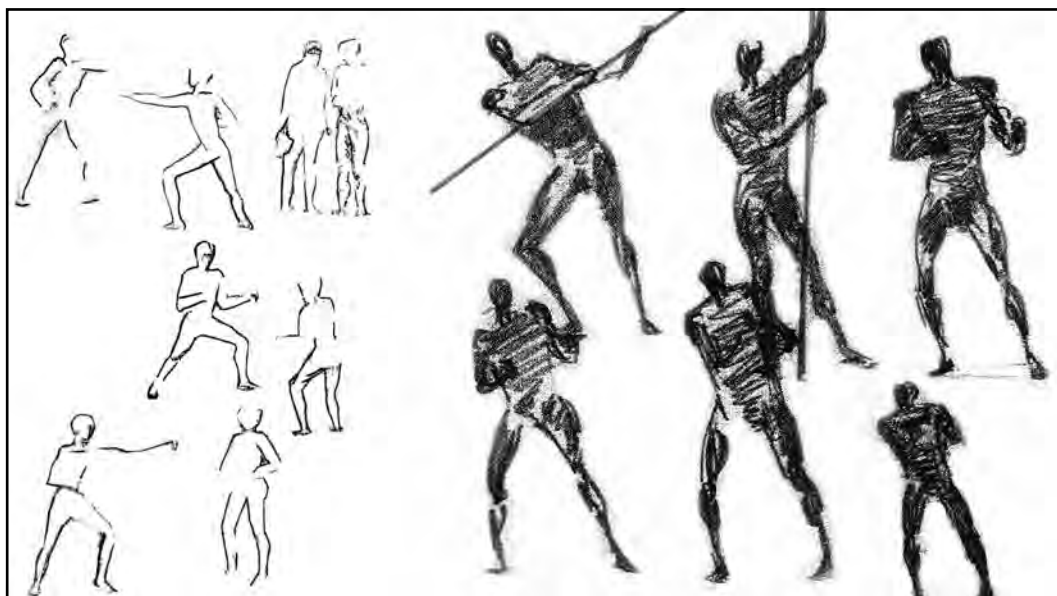
Professional boksshımız Artur Grigoryan jáhán chempionı sıpatında óz belbewin 16 márte áwmetli

98-súwret. Boks boyınsha Olimpiada chempionı Xasanbay Dosmatov.

99-súwret. Boks boyınsha Olimpiada chempionı Fazlitdin Ğayıpnazarov.

100-súwret. Boksshı háreketleriniń qaralaması.

qorǵaǵan. Siz televizorda berilgen reportajlar, gazeta hám jurnallardaǵı fotoillyustraciýalar arqalı olardıń háreketlerin kóp kórgensiz.

Kompoziciya islewden aldın boksshılardıń jaǵdayları qanday boladı, degen sorawǵa juwap tabıwǵa háreket etip kóriń. Bizge belgili, boksta eki jaǵday baqlanadı. Birinshi, hújim etiw jaǵdayı bolsa, ekinshi qorǵanıw boladı. Soǵan qarap qol, ayaq hám gewde háreketleri hár túrli boladı. 100-súwrette súwretlengen boksshınıń hár túrli jaǵdayların dıqqat penen baqlań. Sonday-aq, boksshınıń hújimge ótiw waqtında soqqı beriw usılları da hár túrli boladı. Olardan, ońnan, shepten, tuwrıdan, tómennen soqqı beriw ge qarap soǵılatuǵın músinniń kórinisin anıqlap alıń. Bunda siz músinniń

101-súwret. «Boksshı» músinin soǵw basqışları.

háreketi menen bir qatarda gewdesiniń tayanısh tochkasın tuwrı tabıwıńız kerek. Bolmasa soqqan músinińiz tap jıǵılıp túsip baratırǵanday kórinıwi múmkin. Sonıń ushın soǵatuǵın músinińizdiń kórinisin tańlap alıw ushın qálemde bir neshshe qaralama islep alıń. Óz jumısıńızdı orınlawda úlgide kórsetilgen súwretlerden paydalanıwǵa háreket etiń.

Músinniń kompoziciyasın tańlap alǵannan keyin, say tárizde boksshınıń gewdesin bólimlerge ajıratıp alasız. Keyin 101-súwrette kórsetilgenindey bolimlerin qurastırıp shıǵasız.

Boksshı gewdesiniń háreketine say ulıwma halattı payda etip alǵannan keyin, onıń detalların islewge kirisiz. Bunda músinshilik ásbapları – steklerden paydalanasız. Olardıń járdeminde artıqsha jerleri qırıp alınıp taslanadı, kemshilikleri dúzetilip barladı. Onda mayda detallarǵa óz aldına itibar bermeń. Mısalı, boksshınıń kózi yamasa qası súwretleniwi onsha áhmiyetli emes. Áhmiyetlisi, onıń háreketiniń obrazlı shıǵıwında.

Ótilgen temanı bekkemlew ushin sorawlar:

1. Ózbekistanlı qaysı boksshılar Olimpiada, Jáhán hám Aziya chempionları bolǵan?
2. Boks jarıslarında boksshınıń qanday háreketlerin baqlaw múmkin?
3. Músinshilikte boksshınıń halatın tuwrı súwretlew ushin nelerge itibar qaratıw kerek?

Úyge tapsırmal:

1. Boksshınıń músinin juwmaqlaw.
2. Intalı balalar ushin eki figuralı boksshılar músinin soǵıw.

«BÁYGI» TEMASINDA SÚWRET SALIW

Báygi teması júdá keń qamrawlı. Olardıń barlıǵında jarıstıń ruwxı bolıp, hár túrli boladı. Bılayınsha balalardıń kóshede, mektep stadionında juwrıwı, velosipedte kim ozbaqqa jarıs shólkemlestiriwi de tiykarında báygige kiredi. Báyginiń arnawlı tayarlıq kórip ótkeretuǵın túrleri de bar. Bul báygiler atta, sport velosipedi (102-súwret), motocikl, jeńil avtomobillerde de ótkiziledi. Báygilerdiń eń keń tarqalǵanı rallılar bolıp, uzaq jıllardan beri Parij-Dakal baǵdarında sahralar arqalı ótedi. «Formula-1» dep atalıwshı báygiler bolsa tezlik hám konkurenciya tárepinen eń kúshlisi esaplanadı. Sonday-aq, báygilerdiń balalar kartingi, baggi, motocross túrleri

102-súwret.
Velobáygi.

de bar. Oraylıq Aziya xalıqlarında bolsa atta shabılatuğın «Qız quwmaq» oyını da tiykarında báygi qashağan jarıs. İlaq oyınında da báygi elementleri bar: birewi ilaqtı alıp qashağı, birewi onı quwadı. Demek, báygi teması keń mániste bolıp bul temada kompoziciya jaratıw ushın hár túrli temalar tańlaw múmkin.

Báygi teması xudojnikler tárepinen de hár túrli variantlarda súwretlengen. Ózbekistan xalıq xudojnikleri Mannan Saidovtıń «Shabandozlar» (103-súwret),

103-súwret. Mannan Saidov. Shabandozlar.

104-súwret. Alisher Aliqulov. Ílaq.

Alisher Aliqulovtıń «Ílaq» (104-súwret), Qutlıq Basharovtıń «Ózbek milliy oyınları» dóretpeleri, qazaqstanlı xudojnik N. Akinbaevtıń «Qız quwmaq» (105-súwret) atlı dóretpeleri buǵan misal bola aladı. Xudojniklerdiń dóretpelerin dıqqat penen baqlań. Baqlaw nátiyjesinde oyıńızda payda bolǵan pikirlerińız tiykarında «Báygi» temasında kompoziciya variantların oylap kóriń. Bunın ushın ádettegidey, jumsaq qálemde bir neshshe shala súwret – eskiz islep alıń.

Temanıń eki saatqa arnalǵanın itibarǵa alıp, kompoziciyanıń mazmunı haqqında kóbirek oylań. Siz joqarıda aytıp ótilgen sport túrлерinen birine kompoziciya islewińız múmkin. Bunda kobirek qızıǵıwıńız jáne oylaw, este saqlawlarıńızǵa tiykarlanıń. Kompoziciya variantların tabıwda úlgilerde kórsetilgen illyustraciya-lardan paydalanıwıńız múkin.

Hár kim óz qızıǵıwshılıǵına qarap temanı tańlawı múmkin. Kompoziciya isenimli shıǵıwı ushın qálemde súwrettiń eskizlerinniń járdeminde kompoziciya variantların izlewge óz aldına itibar qaratıwıız kerek. Variantlar qansha kóp bolsa, kompoziciya ushın sheshim tabıw sonsha ańsat boladı.

Eskizlerden kompoziciya variantların sızıp alǵannan keyin, onı renli súwretlewde orınlaysız. Kompoziciyanı orınlaw waqtında illyustrativ materiallar, sabaqlıqta berilgen úlgilerden paydalanıń. Sonday-aq, kompoziciyanıń hár bir detalın islep atırǵanda yadıńız jáne oylawıńızdaǵı obrazlardan da paydalanıwǵa háreket etiń.

105-súwret. N. Akinbaev Qız quwmaq.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Oraylıq Aziya xalıqlarınıń báygi elementlerine iye bolǵan qanday dástúriy jarıslardı bilesiz?
2. Ózbekistanlı xudojniklerden kimler báygi temasında súwretlew óneri dóretpelerin jaratqan?
3. Sport jarıslarınıń ishinde báyginiń qanday túrleri bar?

Úyge tapsırma:

1. Birinshi sabaqta «Báygi» temasındaǵı kompoziciyanıń qálemde súwretleniwın aqırına jetkeriń, ekinshi sabaqtan keyin bolsa reńge boyap juwmaqlań.
2. Talantlı balalar ushın kompoziciyanıń basqa variantın óz betinshe orınlaw.

4-BAQLAW JUMISI

Aqılıńızdı sınap kóriń.

1. **Lalaqızǵaldaqlar temasında qaysı ózbek xudojnikleri natyurmort islegen?**
 - A) Evgeniy Melnikov, Obidjan Bakirov
 - B) Ural Tansıqbaev, Nikolay Karaxan
 - C) Javlon Umarbekov, Baxadır Jalalov
 - D) Muxammed Nuritdinov, Áliysher Aliqulov
2. **Tómendegilerdiń qaysı biri «Báygi» dep atalǵan reńli súwretlengen dóretpeni jaratqan ózbek xudojnigi?**

A) Akmal Ikramjanov	C) Yanis Salpinkidi
B) Abduvali Muminov	D) Mannon Saidov

3. Qaysi qatarda Ózbekistan ádebiy ónermentshiliginiń gúlalshılıq túri rawajlanǵan oraylar kórsetilgen?

- A) Tashkent, Gúlistan, Marǵılan
- B) Jizzax, Qarshi, Namangan
- C) Úrgensh, Qoqan, Termiz
- D) Rishtan, Úrgit, Tashkent

«QASQİR MENEN TİRNA» TİMSALİNA ILLYUSTRACIYA ISLEW

Ótilgen sabaqlardan siz erteklerdiń ne maqsette toqılıwın, ne sebepten olardı úlkenler kishkenelerge aytıp beriwin ańlaǵan bolsańız kerek. Ertekler negizinde adamlardı jaqsılıqqa, qayırlı iske shaqıradı. Adamlardı ertekler sıyaqlı jaqsılıqqa baǵdarlawshı jáne biri – tımsallar bolıp esaplanadı. Onda haywanlar tap adamlar-day soyleydi. Ómirde tiykarınan bir-birleri menen hesh qanday qatnasta bolmaytuǵın haywanlar tımsalshınıń sheberligi menen tilge kiredi, bir-birine qonaqqa baradı. Ásirese rus tımsalshısı Ivan Krilovtıń tımsallarına ataqlı xudojnik tárepinen ájayıp súwretler sızılǵan. 106-súwrette onıń «Kvartet» dep atalǵan tımsalına Valentin Serov tárepinen sızılǵan illyustraciyaǵa itibar qaratır. Ondaǵı «sazendeler» – ayw, eshek, eshki hám maymıl tap usta sazendeler sıyaqlı ózine tán obrazda súwretlengen. Xudojnik I. Semyonovtıń «Qasqır menen tırna» tımsalına illyustraciyasında basqasha kompozi-

106-súwret. Valentin Serov. «Kvartet» tımsalına islengen illyustraciya.

ciya tańlanǵan (107-súwret). Birdey atalǵan dóretpenge hár qıylı variantlarda illyustraciya islew múmkin. Áhmiyetlisi, sonı yadıńızda tutıń, tımsalshılar haywanlardıń obrazları arqalı adamlardı jaqsılıqqa baǵdarlaydı.

«Qasqır menen tırna» tımsalınıń mazmunı da úlgi alarlıq. Onda óziniń ashkózligi sebepli tamaǵına súyek tiǵılıp, dem alıwına halı qalmaǵan qasqırdıń tamaǵındaǵı súyekti tırna óziniń uzın tumsıqları menen suwırıp alıp atırǵan waqıyası tımsaldıń eń tásirli kórinisi bolsa kerek. Sonıń ushın xudojnik tımsaldıń usı jaǵdayın súwretlegen. Siz de tımsaldıń mazmunınan kelip shıqqan halda kompoziciyanıń bir neshshe shala variantların eskiz tárizde islep kóriń. Olardan eń maqulın renlerge boyañ. Kompoziciya variantın tabıwda «Túlki

107-súwret. I. Semyonov. «Qasqır menen tırna» ti'msali'na islengen illyustraciya.

108-súwret. B. Popov.
«Túlki menen júzim» tımsalı-
na islengen illyustraciya.

109-súwret. I. Semyonov.
«lynelek penen qumırsqa» tım-
salına islengen illyustraciya.

menen júzim» (108-súwret), «lynelek penen qumırsqa» (109-súwret) sıyaqlı tımsallargá islengen illyustraciya variantlarınan da paydalanıwıńız múmkin. Sonday-aq, ustazıńız benen oylasqan halda ózińizge maqul bolǵan basqa tımsaldı da tańlawıńız múmkin.

Súwret salıw waqtında maqset tek súwretlew uqıbıńızdı jetilistiriw ǵana emes, bálki tımsaldıń mazmunın kórsetip, óz ómirińizde onnan úlgi sıpatında paydalanıwǵa háreket etiń.

Ótilgen temanı bekkemlew ushın sorawlar:

1. Hár túrli temadağı qanday timsallar jáne olarğa illyustraciya islegen qaysı xudojniklerdi bilesiz?
2. Ózińiz benen timsallardan birewiniń mazmunın ay-tip beriń.
3. «Qasqır menen tırna» timsalına islengen illyustraciyańızdı túsindirip beriń.

Úyge tapsırma:

1. Jil dawamında orınlağan jumislardı kórip, eń jaqsı-ların juwmaqlawshı sabaqqa alıp keliń.
2. Atamalar dápterine ajratıp jazılğan sózlerden ibar-at oqıw jılı dawamında toplanğan atamalar sózligin tártipke salıń.

JUWMAQLAWSHÍ SABAQ. KÓRGIZBE – SÁWBET

Áziz oqıwshılar! Siz jil dawamında súwretlew óneriniń renli súwretlew, grafika hám músınshilik túrlerinde jumıslar isledińiz. Sonday-aq, ámeliy ónerdiń naǵıs oywshılıq túri boyınsha hár túrli formalardağı kompoziciyalardı orınladıńız. Búgingi sabaqta olardı kórip, esaplap shıǵamız. Sabaq barısında ustazıńız tárepinen bildirilgen jil dawamında orınlangan jumislardıń analizi haqqındaǵı pikirlerin diqqat penen esitiń. Onnan siz kimler súwretlew óneri boyınsha bilim alıwda qanday jetiskenliklerge eriskenin bilip alasız. Álbette, birew bul boyınsha kóbirek islep jaqsı jetiskenliklerge erisken. Siz de keyingi oqıw jılında olarğa teńlesiwge háreket etiń. Jaqsı nátiyjelerge eriskenlerińiz bolsa qasıńızdaǵılarǵa

járdem beriwińiz, olardıń da ózińizdey bolıp jetisiwi ushın kómeklesiwińiz kerek.

Náwbettegi wazıypa: sizler jil dawamında islegen eń jaqsı jumıslarıńızdı óz betinshe klasıslarıńızǵa túsindirip beriń. Sonday-aq, klasıslarıńızdıń eń jaqsı jumısların birgelesip talqılań. Bul sabaqqa mektep baslıqları, klass basshısıńız jáne ata-analarıńızdı da mirát etseńiz juwmaqlawshı sabaq basqasha bayram sıyaqlı ortalıqta, kóterińkilik ruwxta ótedi. Klasıslarıńız jáne ustazıńız benen oylasqan halda klass oqıwshılarınıń jil dawamında orınlaǵan eń jaqsı jumıslarınan mektep foyesi, koridorı yamasa klasta kórgizbe shólkemlestirseńiz, óz jumısıńızdan qanaatlanasız, óz jumısıńızdan maqtanıw jáne basqalardıń da gózzallıq álemine qızıǵıwına úles qosasız.

Oqıw jılı juwmaqlandı. Súwretlew óneri sonday taraw, onda hámiyshe islew ushın tema tabıladı. Jaz teması da xudojnikler ushın qızıqlı tema bolǵanlıǵı ushın dem alısta da súwretlew óneri menen óz betinshe shuǵıllanıwdı umıtpań.

SÚWRETLEW ÓNERINE TIYISLI TERMINLERDİŇ TÚSINDIRMESI

Karkas (italiyansha «carcacce» – tiykar) – ılay, plastilin sıyaqlı jumsaq materialdan músin islep atırǵanda aǵash yamasa simnan islengen tayanış, tiykar.

Kolorit (italiyansha «colorito», latinsha «color» – reń) – reńli súwretlew hám nagıs oyıwshılıq dóretpelerinde ústin túrde qollanılatuǵın jetekshi reń.

Kompoziciya (latinsha «compositio» – dúziw, qollaw) – súwretlew detalların belgili bir nızamlılıq tuykarında bir-birine birlestiriw, jaylastırıw menen kórkem shıǵarma jaratıw.

Kontrast reńler – reń túri hám toyǵınlıǵına qarap bir-birinen keskin ajıralıwshı reńler: aq – qara; kók – sarı.

Reńler gamması – súwretlew hám ámeliy ónerde kórkem dóretpeler jaratıwda reńlerdiń qollanılıwındaǵı izbe-izlik tártibi, dizimi.

Realistiklıq usıl – suwretlewdi súwretlew óneri nızamlılıqları tiykarında real (haqıyqıy) súwretlew usılı.

Relief – músinshilik túri, betine qaraǵanda qabarǵan súwretlew.

Refleks – qandayda bir buyımǵa nur (jaqtılıq)diń túsiwi nátiyjesinde onıń reńi basqa buyımınń betinde payda bolıwı.

Syujet – súwretlew óneri dóretpesiniń tema (mazmunı) sını belgilep beriwshı waqıyanıń súwretleniwı (bayanı).

Epizod – kórkem dóretpeniń belgili bólimi. Mısalı, kórkem dóretpeniń illyustraciya islew ushın tańlap alınatuǵın bólegi.

Etyud – qandayda bir obekt (tábiyat kórinisi, portret), buyım (natyurmort), natura (portret) yamasa tematikalıq kompoziciya ushın túrli grafikalıq materiallarda naturadan salınǵan qaralama, reńli boyawlarda qısqa múddette islengen reńli kórinis.

M A Z M U N Í

Súwretlew óneriniń túrleri hám janrları	3
«Qawın hám anar» temasında natyurmort islew . . .	12
«Qawın seyilinde» temasında kompoziciya islew . . .	18
«Oyinshı» músinin soǵıw	21
«Gúzgi gúller» temasında súwret salıw	24
«Quslar» temasında súwret salıw	28
Tuwrı tórtmúyeshlik túrinde naǵıs salıw	31
«Ózbekistandagı arxitekturalıq estelikler» temasında sáwbet	35
«Qonaqlar arxitekturalıq esteliklerdiń aldında» temasında kompoziciya islew	38
«Shopan bala» temasında músin soǵıw	40
Kvadrat túrinde naǵıs salıw	44
«Sport oyınları» temasında kompoziciya islew . . .	48
«Qıs keldi» temasında súwret salıw	52
Sheńber formasında naǵıs salıw	55
«Sebet kótergen qız» temasında kompoziciya islew . .	57
«Túye menen botalaq» temasında músin soǵıw . .	60
«Ur, toqpaq» erteginiń tiykarında illyustraciya islew . .	66
«Futbolshı» temasında músin soǵıw	72
«Nawrız bayramı» temasında kompoziciya islew .	76
«Tawda báhár» temasında kompoziciya islew . .	80
«Báhár gúlleri» temasında kompoziciya islew . .	85
Ilaydan soǵılǵan tabaq ushın naǵıs salıw	91
«Boksshı» temasında músin soǵıw	95
«Báygi» temasında súwret salıw	99
«Qasqır menen tırna» tımsalına illyustraciya islew . . .	104
Juwmaqlawshı sabaq. Kórgizbe – Sáwbet	107
Súwretlew ónerine tiyisli terminlerdiń túsindirmesi	109

O'quv nashri

Asqarali SULAYMONOV, Islomjon RAHMONOV,
Zilola SULAYMONOVA

TASVIRIY SAN'AT

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik**

Ikkinchi nashr

(Qoraqalpoq tilida)

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent–2017

Baspa licenziyasi AI № 201, 28.08.2011-j.

Awdarmashi Dilarom Tajetdinova
Redaktor hám korrektor Gulmira Jumamuratova
Kórkemlik redaktori *Feruza Basharova*
Betlewshi-dizayner Mastura Atxamova
Texnikaliq redaktor *Ra'no Boboxonova*

Basiwga ruqsat etildi 2017-jil. Formatı 70x90 $\frac{1}{16}$.
«Arial» garniturası. Ofset usılda basıldı. Ofset qağaz. Kegı 14,5; 13
Shártli baspa tabağı 8,77. Baspaxana esap tabağı 9,12.
Adadi 11 062 dana. Buyırtpa № 4739.

**«Sharq» baspa-poligrafiya akcionerlik kompaniyasi baspaxanası,
100000, Tashkent q., Buyuk Turan kóshesi, 41-úy.**

Ijaraǵa berilgen sabaqlıq jaǵdayn kórsetiwshi keste

<i>T/r</i>	<i>Oqıwshınıń familiyası, atı, ákesiniń atı</i>	<i>Oqıw jılı</i>	<i>Sabaqlıqtıń alınǵandaǵı jaǵdayı</i>	<i>Klass basshısınıń qolı</i>	<i>Sabaqlıqtıń tapsırılǵandaǵı jaǵdayı</i>	<i>Klass basshısınıń qolı</i>
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Sabaqlıq ijaraǵa berilip, oqıw jılı aqırında qaytarıp alınǵanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegi bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıladı

Taza	Sabaqlıqtı birinshi ret paydalanıwǵa berilgendegi jaǵdayı.
Jaqsı	Muqaba pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajralmaǵan. Barlıq betleri bar, jırtılmaǵan, óshpegen, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlan-dırarlı	Muqaba jelingen, biraz sızılıp, shetleri qayırılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlı qálpine keltirilgen. Alınǵan betler qayta islengen, ayırım betleri sızılǵan.
Qanaatlan-dırarsız	Muqabaǵa sızılǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bóliminen ajralǵan yamasa pútinley joq, qanaatlandırarsız islengen. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslanǵan, sabaqlıqtı tiklep bolmaydı.

O'quv nashri

Asqarali SULAYMONOV, Islomjon RAHMONOV,
Zilola SULAYMONOVA

TASVIRIY SAN'AT

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinfi uchun darslik**

Ikkinchi nashr

(Qoraqalpoq tilida)

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent–2017

Baspa licenziyasi AI № 201, 28.08.2011-j.

Awdarmashi Dilarom Tajetdinova
Redaktor ham korrektor Gulmira Jumamuratova
Korkemlik redaktori *Feruza Basharova*
Betlewshi-dizayner Mastura Atxamova
Texnikaliq redaktor *Ra'no Boboxonova*

Basiwga ruqsat etildi 2017-jil. Formatı 70x90 ¹/₁₆.
«Arial» garniturası. Ofset usılda basıldı. Ofset qağaz. Kegl 14,5; 13
Shártli baspa tabağı 8,77. Baspaxana esap tabağı 9,12.
Adadi 1398 dana. Buyırtpa № 4739-A.

**«Sharq» baspa-poligrafiya akcionerlik kompaniyasi baspaxanası,
100000, Tashkent q., Buyuk Turan kóshesi, 41-úy.**